

Bonus Nuntium

A Koszta József Múzeum tudományos, muzeológiai, művészeti és művelődési online folyóirata

2023 / ELSŐ SZÁM

TUDOMÁNY

MŰVÉSZET

MUZEOLÓGIA

MŰVELŐDÉS

WWW.BONUSNUNTUM.HU

Bonus Nuntium

TUDOMÁNYOS, MUZEOLÓGIAI, MŰVÉSZETI ÉS MŰVELŐDÉSI ONLINE FOLYÓIRAT

Megjelenik online, évente minimum két alkalommal.

ISSN 2676-8933 Online

www.bonusnuntium.hu

Bonus Nuntium

TUDOMÁNYOS, MUZEOLÓGIAI, MŰVÉSZETI ÉS MŰVELŐDÉSI ONLINE FOLYÓIRAT

Megjelenik online, évente minimum két alkalommal.

www.bonusnuntium.hu

Felelős kiadó

A Koszta József Múzeum igazgatója

Főszerkesztő

Irsai Farkas László

Szerkesztőségi titkár:

dr. Kádár Zoltán

Szerkesztő bizottság:

dr. Gruber László, dr. Miklós Péter, dr. Mód László, dr. Nátyi Róbert,
Irsai Farkas László, Tánzos Roland

Szerkesztőség:

Koszta József Múzeum

6600 Szentes, Kossuth tér 1.

E-mail cím: folyoirat@kosztamuzeum.hu

Telefonszám: +36 63 312 352

Kiadja:

Koszta József Múzeum (Szentes, Kossuth Tér 1)

TARTALOMJEGYZÉK

HERGOTT KRISTÓF: „Meddig marad a test a földben? Ameddig a Csallány igazgató úr ki nem ássa!” Csallány Gábor Szentes környéki avar kori ásatásai.	5
IRSAI FARKAS LÁSZLÓ: „A templomban minden sértetlen. A ruhák és a kelyhek megvannak.” Fejes Sándor római katolikus pap 1945 áprilisi lelkészi levele a váci püspökhöz – Forrásközlemény	20
SZARVAS ANGÉLA és BOZÓKI BALÁZS: A kender múltja és jelene Tápió-vidéken	28
SZOBOSZLAI BARBARA: A külterületi iskolák szerepe Szentes tanyavilágában - Közelebbről a Zalotai tanyai iskola	36
UDVARVÖLGYI ZSOLT ANDRÁS: Hunok, avarok, magyarok Kiváló kiállítás Szentesen (2020-2021)	74

Hergott Kristóf

„Meddig marad a test a földben? Ameddig a Csallány igazgató úr ki nem ássa!”

Csallány Gábor Szentes környéki avar kori ásatásai.

Bevezetés¹

Csallány Gábort és a hozzá fűződő ásatási helyszínek nevét mára a hazai és a nemzetközi kutatás jól ismeri, mégis szerteágazó és sokrétű hagyatékának feldolgozása sokáig váratott magára.² Csallány életét több kutató, több megközelítésből is vizsgálta, ám régészeti munkásságát nem foglalták össze ez idáig. A nagymúltú múzeumalapító több száz szakirodalmat magába foglaló tudományos munkássága önmagáért beszél, a szakma iránti példaértékű elhivatottságáról tökéletes tanúbizonyságot tesz, mégis hagyatékának tetemes részét az eddig nem, vagy kevéssé kutatott ásatásai teszik ki.

Ebből a nagy halmazból is kiemelkedik az avar korszakkal kapcsolatos munkássága. Elmondható, hogy Csallány 1897–1942 között 17 lelőhelyen végzett feltárásokat Szentes városán belül, illetve annak környékén, ez idő alatt több ezer avar temetkezést tárt fel. Teljes hagyatékának az ismertetése nagy vállalkozás lenne egy kisebb terjedelmű tanulmányban, ezért szűkítettem a régészeti kort és a kutatások helyszínét. Így esett a választásom Szentes környékén végzett avar kori kutatásainak ismertetésére, ezen belül is kiemelkedő figyelmet szentelek a szentes-nagyhegyi avar temető feltárására, annak kutatástörténeti aspektusainak feltárására. Noha munkám pusztán egy kis szeletét dolgozza fel a kutató hatalmas hagyatékának, mégis úgy gondolom, hogy a nagyhegyi temetőről mind a mai napig nem rendelkezünk pontos adatokkal, annak ellenére, hogy nem csak Szentes környékének egyik

---

1 A munka megszületéséért szeretnék köszönetet mondani Vágvölgyi Zoltánnak, segítségével sokkal szegényesebb lenne a dolgozat. A tanulmány 2022 november 21-én került lezárásra.

2 Legutóbb Szalontai Csaba foglalta össze a Koszta József Múzeum első 70 évét a korabeli sajtó alapján, ám munkája ugyanúgy Csallány Gábor munkásságának lekövetésére is alkalmas. Bővebben lásd: Szalontai 2021.

legnagyobb temetőjéről, de a Tisza-Maros-Körös vidéken belül is egy kimagasló sírszámmal bíró lelőhelyről beszélhetünk.³

Úgy gondolom, hogy ezt a gazdag hagyatékot nem is lehet egyetlen munkába összesűriteni, hiszen a szentesi múzeumalapító közel fél évszázados terepi munkásságából nehéz olyan régészeti kort említeni, amelynek emlékét ne tártá volna fel a térségben. Épp ez a bőség sarkalt arra, hogy jelen munkám inkább csak egyfajta kutatástörténeti áttekintést adjon a múzeumalapító ezen munkáiról, hiszen feltárási eredményeinek korszerű kiértékelése egy önálló tanulmányt érdemelne, így erre jómagam most nem vállalkoztam.

Csallány Gábor élete⁴

Csallány Gábor az egykori Tolna vármegyében, Tamásiban született, 1871. május 10-én. Apja vasúti hivatalnok volt, így iskoláit többek között Budapesten, Bátaszéken, Károlyvárosban (Karlovac, Horvátország) és Fiumében (Horvátország) végezte. Sokoldalú személyiségéről mi sem árulkodik jobban, minthogy először a villanszerelő szakmát sajátította el, majd 1890-ben az Adriai Tengerhajózási Társaság alkalmazottjaként fél éves tengeri utazást tett Dél-Amerikában.⁵

Szentes városába az Ármentesítő Társulat műszaki napidíjasaként került 1893-ban, ahol később vármegyei közkórházi gondnok lett. Munkája kezdetben a gátépítésekhez kötődő telegráfálózat kiépítéséből állt, a régészettel is az ezekhez a munkákhoz kapcsolódó földmunkák során került közelebb. A munkálatok során napvilágra kerülő leletek felgyűjtésekor szembesült a térség gazdag régészeti múltjával, éppen ezért kezdte el szorgalmazni, hogy Szentesen szervezett keretek között legyen lehetőség a múlt darabkáinak megmentésére.⁶

Ennek eredményeképpen, mindössze 26 évesen, 1897-ben eljárta a szentesi Csongrád Vármegyei Múzeum megalapítása ügyében, mely kezdetben, mint Csongrád megyei Történeti és Régészeti társulat működött.⁷ A múzeum megalakulását többek között a saját gyűjteményére

---

3 A Tisza-Maros-Körös vidéken belül a nagyhegyi temetőn túl még 3 db 300 sírnál nagyobb sírszámú temetőt ismerünk: Szarvas – Grexa téglagyár: 422 sír (Juhász 2004, 9); Szentes – Kaján: 459 sír (Madaras 2002, 354); Székkutas – Kápolnadűlő: 534 sír (B. Nagy 2003, 13).

4 A szentesi múzeumalapító életével több kutató is foglalkozott, foglalkozik, így jómagam eltekintek a részletes életrajzi ismertetéstől. Erről bővebben, a teljesség igénye nélkül lásd: Labádi 1981, 425; Töttös 1995, 11; Vörös 1998, 297–299; Kelemen – Rózsa 1999, 141–145. Legteljesebb összefoglalást lásd: Vágvölgyi 2021, 7–11.

5 Vágvölgyi 2021, 7.

6 Liska 1997, 153.

7 Csallány 1897, 452; Hampel 1897, 280.

alapozta.⁸ A közgyűjtemény mellett létrehozta a Szentesi Torna Egyletet, a Szentesi Sakk Kört,⁹ valamint 1900-ban a Szentes című újságot szerkesztette. Az 1894. évtől kezdve több száz cikket, önálló tanulmányt írt, amelyek zömmel országos szakfolyóiratokban és a szentesi lapokban jelentek meg.¹⁰

Csallány 1895-től a Nemzeti Múzeum által szervezett Országos Régészeti társulat rendes tagjává vált.¹¹ Ugyanebben az évben már a Nemzeti Múzeum megbízásában ásatásokat vezetett a szentesi Vekerhát környékén a Ficsor-halomnál, illetve Kőkényzugban.¹² A múzeumalapító alapos munkájának köszönhetően a gyűjtemény már 1897-ben 2571 db tárgyat foglalt magába. A korai gyűjtemény változatosságát mi sem mutatja jobban, minthogy a régészeti, néprajzi, történeti tárgyak mellett könyvek, okmányok, fényképek, festmények, illetve természetrajzi anyagokat is magába foglalt.¹³ Hosszú múzeumszervezői munkájának gyümölcse viszonylag későn, 1926-ban érett be, ugyanis ekkor nevezték ki hivatalosan is múzeumigazgatóvá,¹⁴ ekkorra az egyes gyűjteményekben őrzött tárgyak teljes száma már meghaladta 100.000-et.¹⁵

A II. világháború az ő életét is beárnyékolta: annak ellenére, hogy 1939-ben már nyugdíjazták, rátermett utód híján még ő látta el a múzeumi feladatokat, így a front előrehaladtával a múzeum gyűjteményét Szekszárdra menekítette, ő maga pedig feleségével 1944-ben Budapestre került, ahol a város ostromát már nem élte túl, 73 évesen, 1945 január 31-én tüdőgyulladásban hunyt el.¹⁶

Szentes környéki avar kori kutatásai

Csallány munkásságát az utókor hajlamos összefésülni a szentesi Attila-kultusz megteremtésével, melyhez kétségkívül szorosán kötődik, ám ennél jóval gazdagabb hagyatékkal rendelkezik, melynek számottevő részét az avar korral kapcsolatos kutatásai teszik ki. Mára közismert tényként áll előttünk, hogy Alföldi András 1932-es munkáját¹⁷ megelőzően

---

8 Schupiter 1928, 228. Vannak adataink arra vonatkozóan, hogy a Társulat gyűjteményéhez Szentes városa, a református egyház, valamint a szentesi ipartestület is felajánlásokat tett: Csallány 1897, 452; Szalontai 2021, 37–38.

9 Labádi 1981, 428.

10 Kenyeres 1967, 296.

11 Hampel 1895, 438.

12 Schupiter 1928, 227.

13 Csallány 1897, 452.

14 Rózsa 1995, 4.

15 Vágvölgyi 2021, 8.

16 Vágvölgyi 2021, 11.

17 Alföldi 1932.

a késő avar hagyatékot hun korinak határozták meg a kutatók,¹⁸ ennek köszönhetően szép számmal gyűltek a hun temetők és lelőhelyek, nem csak Szentes térségében, de a Kárpát-medence többi területén is. Csallány munkásságát éppen ez a „leletbőség” sarkallta arra, hogy a kor tudományos színvonalának megfelelő módon, az általa rendelkezésre álló adatok alapján Attila hun uralkodó székhelyét Szentes környékén keresse.¹⁹ Fontos azonban kiemelni, hogy tudományos közleményeiben nem kapott hangsúlyos szerepet a hun uralkodó székhelyének azonosítása, szakcikkeiben az általa rendelkezésre álló adatok alapján vonta le minden esetben a következtetéseit, a kor tudományos színvonalának megfelelően. Erre jó példa egy későbbi munkája, melyben önkritikát gyakorolva végzi el a leletanyag etnikumhoz kötésének pontosítását.²⁰ Alföldi András 1932-ben megjelent paradigmaváltó munkájának gondolatait, következtetéseit átveszi és maga is az avar korba sorolja az öntött vereteket viselő egyéneket.²¹

A múzeumalapító kutatásait a Történeti Társulat megalapításától kezdve adathozhatjuk a magyarországi régészeti szakirodalomban, de szinte biztos, hogy 1897 előtt is végzett kutatásokat.²² Ezt többek között az alapján is feltételezhetjük, hogy a társulat alapításáról szóló írásában a társulat céljaként azokat a kutatásokat jelöli meg, ahol előzetesen már végeztek ásatásokat.²³ Azt, hogy ezek mennyire tekinthetők szisztematikus kutatásnak, nehéz megmondani. A korabeli sajtóból számos ásatásról kaphatunk hírt, melyeket ma inkább „leletmentésként” értelmezhetünk, hiszen általában már a jelenségek előkerülésekor riasztották a szentesi múlt kutatóját. Annyi bizonyos, hogy az első avarokkal foglalkozó tudományos munkája 1899-ből való, ebben már az 1897-től megkezdett berekháti ásatásairól számol be.²⁴ Csallány pályáját a Szentes környéki avar kori ásatásai végig kísérték, a kutatások intenzitásában csak az I. világháború okozott némi változást, hiszen 1911 és 1923 között nem

---

18 Erről bővebben lásd: Szenthe 2020, 45–50.

19 Mindemellert a történeti források tanulmányozása is arra sarkallta, hogy a hun uralkodó székhelyét erre a térségre lokalizálja, ezt egy az Alföldi Újságnak adott interjújában ki is fejtí (Szalontai 2021, 452). Fontos megemlíteni, hogy a Hun Birodalom székhelyének kérdése a mai napig nem tisztázott, bár a mai kutatás jóval árnyaltabb képpel bír a hun kori társadalomról, illetve a vezetőréteg kérdéséről. Erről bővebben lásd: Istvánovits – Kulcsár 2021, 436 – 438; Vida 2021, 175–176.

20 Érdekes mozzanat, hogy a tudományos munkásságában Alföldi eredményei alapján elveti a késő avar anyag hun korhoz való kapcsolását, ellenben népszerűsítő munkáiban később is hangsúlyosan jelenik meg Attila székhelyének motívuma. Lehetségesnek tartom, hogy Csallány noha lépést tartott a tudományos eredményekkel, felismerte, hogy a laikus közönséget mivel tudja a legjobban megfogni, ezért is kapott nagyobb szerepet a nem szakmai munkákban Attila székhelyének kérdése.

21 Csallány 1933–1934, 222.

22 Pontosabban csak felsorolások szintjén tudjuk, hogy például 1899-ben Dónáton és Lapróton (Lapistón), Békésszentandrás környékén, valamint Mezőberény környékén végzett kisebb-nagyobb kutatásokat (Csallány 1900, 185–186).

23 Csallány 1897, 452.

24 Ez a későbbi Szentes–Berekhát, Dancsik Gergely és Buzi Farkas Imre földje (Azonosító: 18282) néven ismertté vált gepida és avar temető.

végeztek kutatásokat a térségben, ugyanúgy a II. világháború időszaka alatt is lecsökkent a feltárások száma. Fontos kiemelni, hogy két évvel Budapestre való költözése előtt, a nyugdíjazása után három évvel, 1942-ben még Belsőecseren feltárt 5 avar sírt.²⁵

Csallány Gábor hagyatéka fontos és értékes a mai kutatás számára, mivel az általa feltárt több ezer avar kori sír rendkívül sok adatot szolgáltat és szolgáltatott az őt követő kutatóknak. Pótolhatatlan emlékeket mentett meg Szentes környékéről, mely által felhelyezte a várost az európai régészet térképére. Fontos kiemelni, hogy a szentesi múzeum alapítója nem volt végzett régész, pusztán a múlt megmentésére és megismerésére való törekvése vezette, így ásatási módszerei, illetve dokumentációjának alapossága pályája végéig folyamatosan fejlődött. Hagyatéka nem csak ásatási eredményeit, de a hivatása iránti elhivatottságát is őrzi, mely úgy vélem példaértékű az őt követő generációk számára.

Szentes-Nagyhegyi feltárásai

Csallány Gábor nevéhez több híres ásatás is kötődik, ezek közül is leginkább a népvándorláskoros ásatásait lehet kiemelni munkásságából. Ezen feltárások eredményei legtöbbször közlésre is kerültek, vagy általa, vagy a későbbi kutatók által, ám egy Szentes környéki – munkásságának szempontjából kiemelkedő jelentőséggel bíró – ásatásáról a mai régészeti munkákban nem tesznek sok említést. Jelenlegi tudásunk szerint a szentes–kajáni temetőt tarthatjuk Szentes környékén a legnagyobb sírszámmal bíró avar temetőnek, a maga 459 sírjával,²⁶ melyet a szentesi múzeumalapító tárt fel. Egy másik nagysírszámú avar temető a térségből szintén Csallány kutatásai révén vált ismertté az utókor számára, ez a szentes–nagyhegyi temető.

A temető publikálására ez idáig nem került sor, annak ellenére, hogy több kutató több tanulmányban is foglalkozott vele, illetve részegységeivel.²⁷ A publikálás hiányának az oka talán abból is fakadhat, hogy nem maradtak fenn olyan adatok, amelyek pontosan megjelölnék a feltárások helyszínét, csupán az egykori telektulajdonosok neveit ismerjük, de azt, hogy ezek a telkek hol helyezkedtek el, sokáig nem lehetett pontosan megmondani. A kutatás számára éppen ezért sokáig nem volt egyértelmű, hogy egy temetőről beszélhetünk-e itt, vagy, hogy

---

25 Liska 2002, 351.

26 Madaras 1991; Madaras 2002, 354.

27 Ezeket a teljesség igénye nélkül lásd: Csallány 1932, 149–166; Kovalovszki 1957, 58–64, Liska 1997, 161, Liska 2000, 64, Mészáros 2016, 41; Bende 2017, 109.

részben- vagy teljesen feltárt-e a temető.²⁸ A feldolgozást tovább nehezíti, hogy a sírok számozását nem csak ásatási helyszínenként, de sokszor még évenként is újra kezdték,²⁹ emiatt sokáig nem lehetett megállapítani, hogy pontosan hány sírral számolhatunk a temetőben.³⁰

A temetőt 1927–1941 között tárták fel négy telektulajdonos, Juhász János, Musa János, Gálfy Lajos és Vass Sándor földjén.³¹ Kezdetben Csallány Gábor egyedül végzett itt kutatásokat, majd 1931-től fia, Csallány Dezső, majd később Zalotay Elemér is részt vett a munkálatokban, mely során összesen 380 sír került napvilágra. Az egyes ásatási helyszíneken végzett feltárások más-más módon kerültek dokumentálásra, míg az első ásatásokról alig vannak adataink, addig az utolsó sírok kibontásáról már precíz feljegyzések maradtak fenn. Csallány módszereinek a fejlődése is jól nyomon követhető ezáltal, ugyanis az első ásatási helyszínről, a Juhász-féle földön végzett ásatásokról maradt fenn a legkevesebb adat, holott onnan 168 sír látott napvilágot.³² Utóbbi a temetőben feltárt sírok kb. felének felel meg. A dokumentáció hiányosságára deríthet fényt egy 1926 december 17-i tudósítás,³³ mely arról értekezik, hogy Juhász Mihály (valójában János) a saját telkén a saját költségére végez feltárásokat, melyben Csallány Gábor is részt vett. A forrás több kérdést is felvet a nagyhegyi feltárások rekonstruálásával kapcsolatban. Ha szó szerint vesszük az újságcikkben foglaltakat akkor Csallány Gábor, mint megfigyelő, résztvevő, de biztosan nem főszereplő volt a feltárások során, elképzelhető, hogy csak „tanácsadóként” vehetett részt rajta. Ez talán magyarázattal szolgálhat arra, hogy ehhez a temetőrészhez nem maradt fenn temetőtérkép, ha Csallány csak, mint résztvevőként, de nem fő koordinátorként vett részt a feltáráson, lehet, hogy eleve nem is készült pontos ásatási dokumentáció.

---

28 Kovalovszki 1957, 19; Liska 1997, 161; Bende 2017, 198–199.

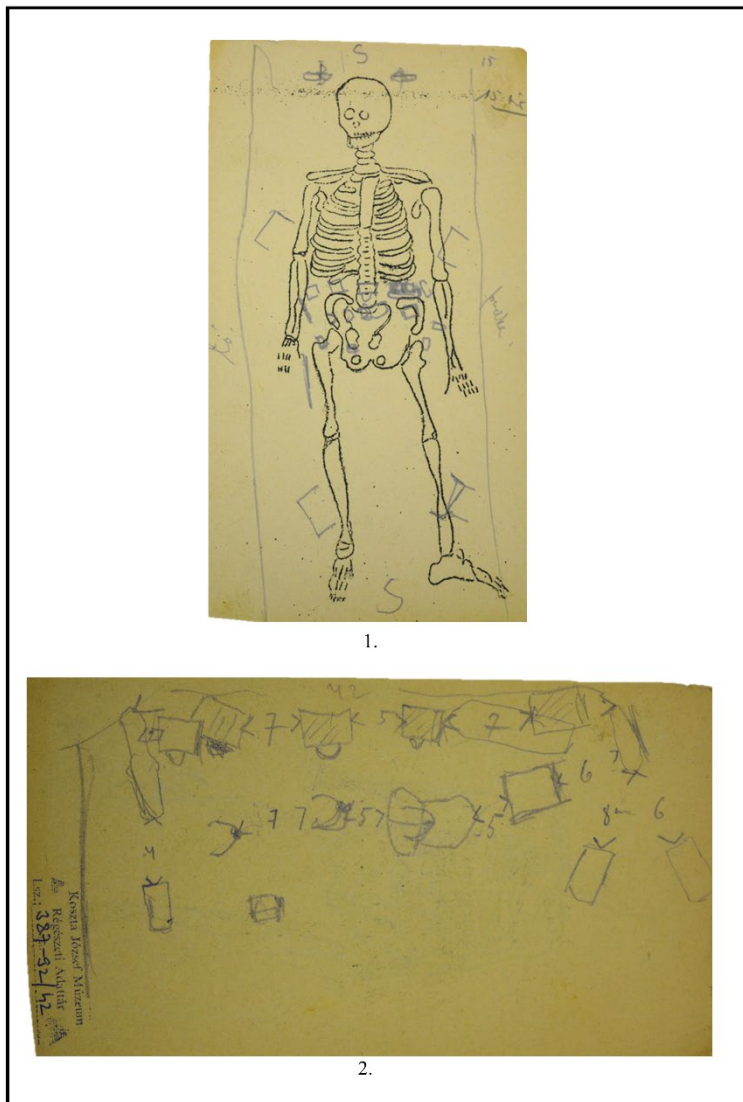
29 Például 140. sírból 2db, 25. sírből 3 db, 30. sírből 4 db volt.

30 Csallány Dezső 1932-ben 424 sírt tart számon a területen (Csallány 1932, 150–159), Zalotay Elemér egy 1941-es kéziratában szintén 424 sírt számolt (SzKJM RA 385-92). Kovalovszki Júlia 280 sírt számolt össze 1957-es munkájában (Kovalovszki 1957, 19; 64), később Liska András egy 1997-es munkájában 310 feltárt sírról beszél (Liska 1997, 161).

31 A korabeli sajtóból tudjuk, hogy az első avar kori leletek 1926-ban kerültek elő Nagyhegyről, ez 3 övgarnitúra volt (Szalontai 2021, 305). Azonban a területről már jóval korábban is kerültek elő leletek, a legelső darabok említése 1893-ból származik, ezek bronzkori leletek voltak és a Nemzeti Múzeumba kerültek (Farkas 1899, 255; Hampel 1893, 371). Bizonytalan adat, de talán Nagyhegynek a vasút környéki részéről beszélhet Farkas Sándor egy 1888-as munkájában, mikor a „szentesi szőlők Nagyhegy nevű részén, a Veker holt folyó partjánál” a vasútvonal építése során előkerült „ősmagyar” temetőre utal. Innen lovassírok kerültek elő, zablával, kengyelekkel, különböző alakú ezüstkapsokkal (melyek talán veretek lehetnek), valamint ezüst karperecekkel eltemetett halottak sírjairól számol be a publikáló (Farkas 1888, 384).

32 A kutatás számára sokáig nem volt egyértelmű, hogy pontosan hány sírral is számolhatunk a temetőben, illetve, hogy az egyes lelőhelyrészeken, hogy oszlik meg a feltárt sírok aránya, mégis a régi leltárkönyvek, a korabeli sajtóban fellelhető adatok és az ásatási dokumentáció együttes vizsgálata lehetővé tette, hogy pontosíthassuk a temetőről és annak feltárásáról alkotott képünket.

33 Szalontai 2021, 306.

1. tábla: Csallány Gábor terepi dokumentációja (SzKJM RA: 387-92). 1.: Szentés – Nagyhegy, Vass Sándor földjén, 1941-ben végzett feltárás 15. sírjának lapja. A sírlapon a koporsókapcsok mellett az övgarnitúra darabjai is jelölésre kerültek. 2.: A 15. sír

amit a mélyből a felszínre fordítanak.”³⁴

Csallány ásatási módszereinek a finomodása, ahogy azt már fentebb írtam, a nagyhegyi ásatások alatt tökéletesen követhető. Jól mutatja ezt a fejlődést, hogy míg az első sírlapokon

Csallány Gábor által vezetett feltárásokról először egy 1927. február 20-i újságcikkből értesülhetünk, ebben megemlítik, hogy a cikk megjelenésekor már négy hete tartanak a munkálatok, mely során eddig 150 tárgyat találtak. Egy szintén aznapi, ám másik helyi hírlap tudósítása szerint viszont Csallány Gábor naponta látogatja a feltárásokat, melyek két hete tartanak. Ez a lap egy érdekes mozzanatát is rögzítette a feltárásoknak: „Különösen nagy megértést és lelkes ügybuzgalmat fejt ki a gazdának két fia, Károly és Imre, akik reggeltől estig nem lankadó figyelemmel vizsgálják meg minden lapát földet,

34 Szalontai 2021, 309. Ezen adatokból feltételezhetjük, hogy a feltárásokat nem végezték kellő alaposítással, hiszen a cikkből világosan kiderül, hogy a munkálatok nélkülözték a régész folyamatos jelenlétét. Természetesen ez nem róható fel hibaként, hiszen a korban ez megszokott és bevett eljárás volt, így fontosnak tartom hangsúlyozni és kiemelni, hogy ezen adatok közlésével semmiképpen sem Csallányék és kiváltképp nem Csallány Gábor munkásságát kívánom bírálni, kizárólag azért sorolom fel ezeket, hogy tisztább képet kapjunk a feltárások menetéről.

csak felsorolta az előkerült tárgyakat, addig a legutolsó, 1941-ben végzett ásatásokon már a lapon az egyes síroknál a koporsókapcsok pontos helyét is jelöli. Hiába a precíz megfigyeléseknek, a dokumentáció a kor ásatástechnikai módszerei szerint készült, így olyan fontos információk, mint a sírgödör kialakítása, a sír pontos méretei,³⁵ az elhunyt karjának a helyzete nem került rögzítésre, míg a fejének az iránya, az állatáldozatok pontos helye csak ritkán került feltüntetésre. A sírlapokon történő dokumentálás a maga korában nagy innovációnak számított a régészeti kutatásban, előtte maximum felsorolták, hogy egy-egy sírból milyen leletek kerültek elő, jobb esetben rögzítették azok sírbéli helyzetét.³⁶ Ezzel szemben a sírlapok alkalmazása lehetővé tette, hogy a vázra is felrajzolhassák a tárgyak helyét, így ezek vizsgálatával egyértelműbbé vált a tárgyak eredeti helyzete is.³⁷ A sírlapok széleskörű alkalmazását először László Gyula indítványozta 1941-ben,³⁸ ezen módszert később a ma is alkalmazott sírrajzok és sírfotók váltották fel.³⁹ Véleményem szerint ez is jól példázza Csallány Gábor alaposágára való törekvését, hiszen annak ellenére, hogy nem részesült régészeti oktatásba, igyekezett a korban alkalmazott legújabb ásatástechnikai módszerekkel.

Elmondható, hogy az ásatók a temetőben elhunytak mellékleteinek sírbéli helyzetét gyakran pontosan adták meg, valamint a sírmélységek adatai szinte minden esetben rögzítésre kerültek. Noha utóbbi adat igencsak relatív, hiszen attól függ, hogy mikor „fogják meg” a sír feltjét.⁴⁰

Néhány sír esetében rögzítették, hogy azok mélysége nem egységes, valamelyik oldala felé, általában a hosszanti oldal felé mélyülnek, ezek akár különleges sírformák meglétét is felvethetik, hiszen a padmalyos sírok esetében a sír hosszanti oldalát lemélyítették. Ezeket a sírokat fentről lefelé „telibe” bontották, így a sírfalban nem érzékelték a fülkét,⁴¹ csak

---

35 Úgy vélem, hogy ahol erre vonatkozó feljegyzések maradtak fenn azok sem tekinthetők egészen pontosnak, hiszen a korszak bevett feltárási módszerével, a kutatóárkos kutatással kizárólag az elhunyt helyzetét próbálják megfigyelni és az eredeti sírgödör méreteivel nem foglalkoztak.

36 Jól tudjuk, hogy az első régészeti kutatások célja inkább a leletszerzés volt, ezt jól példázza többek között az első régészeti publikációk is, ahol kevés figyelmet szenteltek a tárgyak eredeti helyzetére, valamint a temetkezési szokásokra. Érdy János például az első közölt római kori temetkezéseket 1864-es munkájában, melyben inkább az előkerült tárgyak felsorolására fordított nagyobb figyelmet (Érdy 1864, 12).

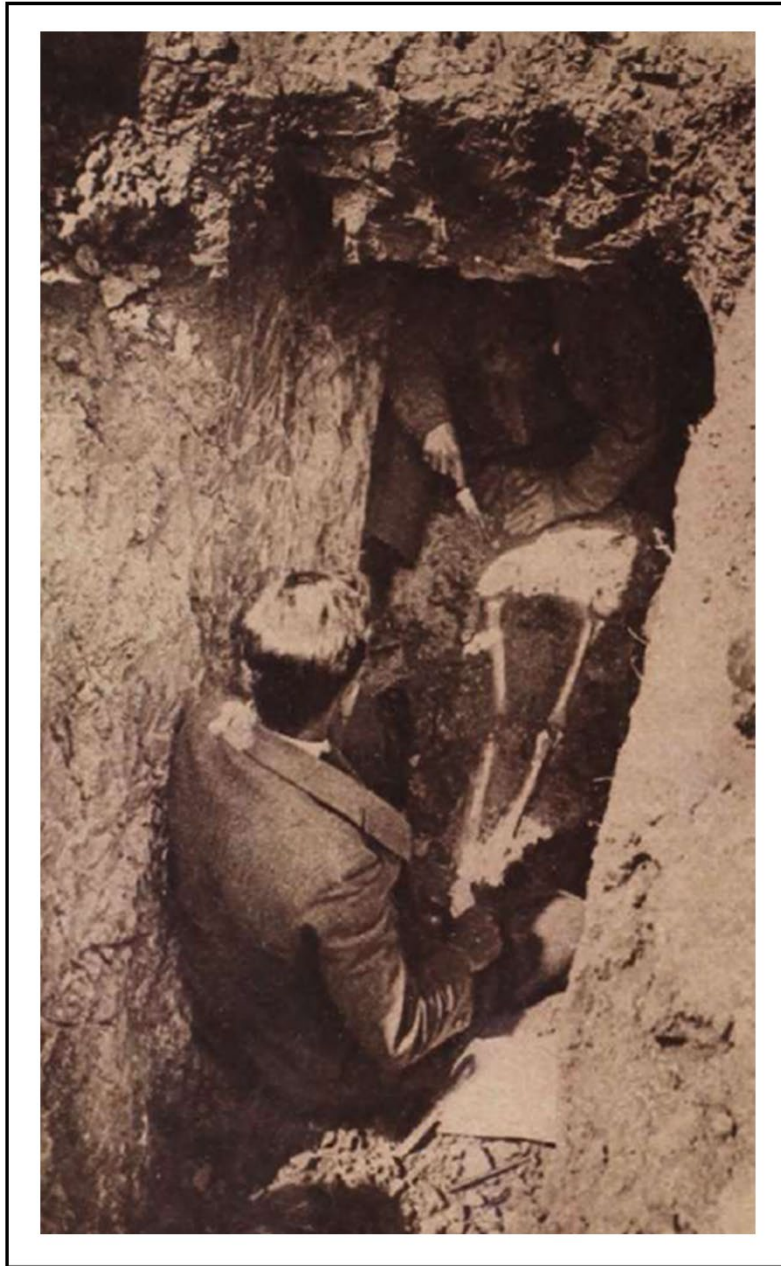
37 Hiszen, ha egy tárgyról csak annyi adatunk van, hogy a jobb oldalon került elő, abból nem tudjuk meg, hogy a vázhoz képest jobb oldalról, vagy a dokumentáló szemzőgéből nézve a jobb oldalról, tehát a vázhoz képest a bal oldalról kerülhetett elő.

38 László 1941, 265.

39 László 2017, 17. A temetőfeltárási módszereinek fejlődéséről lásd: László 2017, 15–26.

40 Itt szintén fontos megjegyezni, hogy abban az időben teljesen általános szokás volt kizárólag a sírmélységek dokumentálása. A korban alkalmazott kutatóárkos módszerrel nem is lehet rögzíteni a sírok pontos metrikus adatait, hiszen ebben az esetben hosszú, 50-70 cm-es szelvényeket húztak, melyeket az észlelt sírfoltok irányába bővítettek, majd kiásták az elhunytat, nem- vagy csak ritkán törődve a sír eredeti méreteinek a megtartására.

41 A kutatóárkos módszerrel végzett feltárásnak egyik lényegi része, hogy a kutatóárkokban azonosított sírfolt irányába bővítik az árkot, majd fentről ráásnak az elhunytat, így csökken annak a lehetősége, hogy a sírfolt alapján megfigyeljék különleges sírformák meglétét.

2. tábla: Kutatóárkos módszerrel való sírbontás Mindszent – Bozó Ambrus Károly tanyája lelőhelyen (Milotay 1925b, 4). A képen Zalotay Elemér (háttal) és Csallány Gábor látható.

rányítottak fentről és a bemélyítésre már csak a mélységadatokból következtethetünk. A kutatóárkos módszer alkalmazásával tehát nehezen dokumentálhatóak a különleges sírformák. Erre jó példa egy ásatási fotó Csallány Gábor és Zalotay Elemér mindszei ásatásiról. A Magyarország folyóirat főszerkesztője, Milotay István 1925-ben személyesen látogatott ki Mindszentre, ahol Bozó Ambrus Károly tanyáján folytak az ásatások.⁴² Az addigi eredményeket összefoglaló cikkhez tartozó képmellékletek sorában feltűnik egy fotó,⁴³ mely egy sírnak a bontását örökíti meg.

A képen Zalotay Elemér (háttal) és Csallány Gábor tár fel egy avar sírt, mely túllóg a kutatóárkonon, sőt a sírban nyugvó egyén csak deréktól lefelé látható, a sír többi részét Csallány Gábor már a föld alatt tárja fel.

42 Milotay 1925a, 7.

43 Milotay 1925b, 4.

A kép jól ábrázolja, hogy ezzel a módszerrel maximum akkor lehet pontosan megfigyelni a sír metrikus adatait, mikor azt teljes egészében érzékelik a kutatóárokban, de úgy vélem, hogy a szélesség- és hosszadatok ott sem tekinthetők pontosnak. Fontos megjegyezni, hogy a Tisza-Maros-Körös vidéken még nem dokumentáltak a késő avar korból padmalyos temetkezést,⁴⁴ így fentebbi felvetésem pusztán hipotetikus jellegű.⁴⁵ Mindemellett azt is fontos kiemelni, hogy az első hitelesen dokumentált padmalyos temetkezések még jóval a nagyhegyi ásatások előtt kerültek közlésre.⁴⁶

A nagyhegyi feltárások egy részéről temetőtérkép is készült. Összesen három eredeti temetőtérkép maradt fenn a Koszta József Múzeum adattárában, a Musa János földjén 1929–1930-ban végzett ásatások,⁴⁷ a Gálfy Lajos földjén 1932-ben végzett munkák,⁴⁸ valamint a Vass Sándor földjén 1941-ben végzett feltárások térképei,⁴⁹ ezen kívül még egy összesítő térképet ismerünk, melyet Zalotay Elemér készített.⁵⁰ Mindemellett más forrásokból is ismerünk térképeket: Párducz Mihály 1956-os munkájában közölte a Musa János telkén 1931-ben végzett ásatások térképét,⁵¹ valamint Nagy Márta 2005-ös munkájában a Somogyi Lajos földjén 1930-ban feltárt gepida temető térképét,⁵² amelyen a szomszédos Musa János telkéről átnyúló avar sírok is rögzítésre kerültek. Mind az eredeti, mind a másodforrásból fennmaradt térképek közös jellemzője, hogy egyik sem volt pontosan É-felé tájolva. Mivel a nagyhegyi telkek is ÉNy-DK tájolásúak, így a sírok felrajzolása is sok esetben eltért a dokumentációban leírtakkal. Érdeemes megjegyezni, hogy a temetőtérképek alkalmazása és közlése ebben az időben még nem terjedt el ebben az időszakban, így mindenképpen innovációként kell kezelni ezeknek a térképeknek a meglétét.⁵³

Szerencsére a tájolások torzulása minden térkép esetében következtetés volt, így vagy a sírok tájolása alapján, vagy a térképeken jelölt tereptárgyak alapján – ismerve a telkek eredeti

---

44 Bende 2017, 255.

45 Fontos azonban megjegyezni, hogy a 3 sír esetében, ahol a sírmélység padmalyos temetkezést is feltételezhet 2 a késő avar kor elejére, 1 a közép avar korra keltezhető (lásd: Vass Sándor földje, 1941-es ásatás, 14. sír keltezése: Bende 2012, 656; Vass Sándor földje, 1941-es ásatás, 15. sír keltezése: Bende 2012, 656; Vass Sándor földje, 1941-es ásatás, 29. sír). Az avar kori padmalyos temetkezéseknél az állatot és az embert is egyaránt helyezhetik a padmalyba, vagy az a sír aknájába (Lőrinczy 2011, 194–195).

46 A padmalyos temetkezésekre vonatkozó alapos kutatástörténeti áttekintést lásd: Lőrinczy – Straub 2006, 277–314.

47 SzKJM RA 235-84.

48 SzKJM RA 143-84. Fontos megemlíteni, hogy kutatásaim alatt az eredeti adattári mappára nem bukkantam rá, ám Mészáros Boglárka 2016-os munkájában még hivatkozik a térképre (Mészáros 2016, 60. kép, 133).

49 SzKJM RA 236-84.

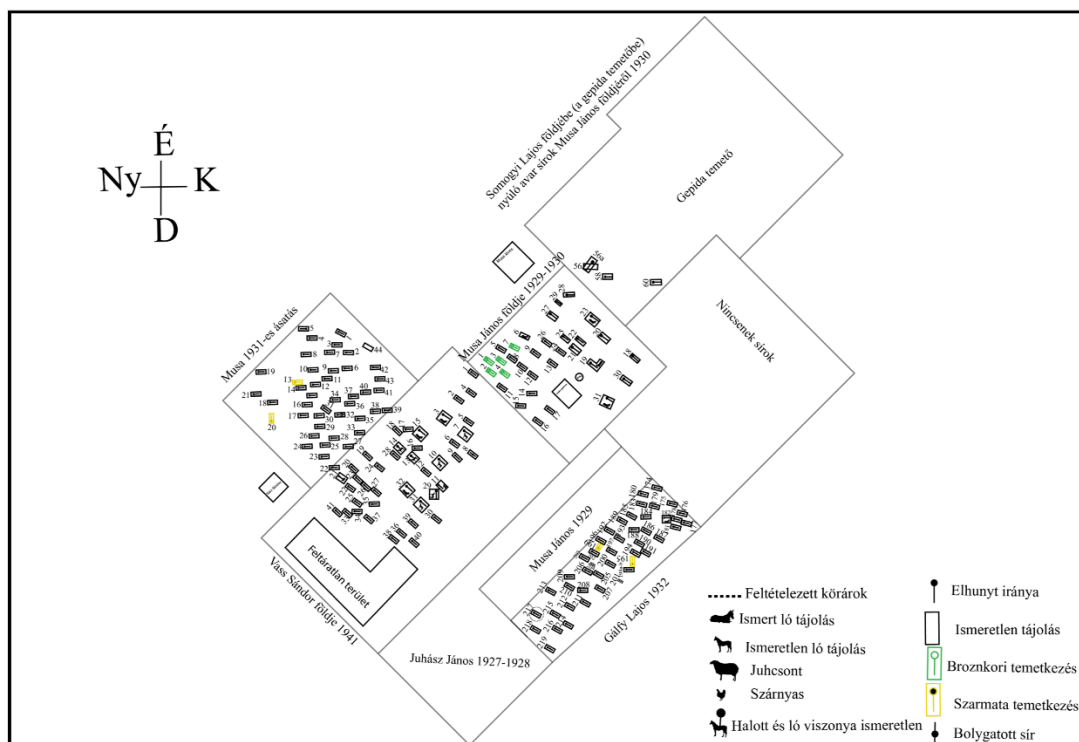
50 SzKJM RA 310-85.

51 Párducz 1956, 142.

52 Nagy 2005, 36; 12. kép.

53 László 1941, 265–266.

helyzetét – könnyedén a helyes irányba lehet állítani a térképeket, majd egymásra illesztve őket lehetőség nyílt felrajzolni a temető térképét.

3. tábla: A szentes – nagyhegyi avar temető térképe. (A szerző felvétele).

A temetőtérképek együttes vizsgálata alapján több toposzt is sikerült elosztatni a temetővel kapcsolatban. Többek között megtudhatjuk, hogy a gepida temető az avar temetőtől KÉK irányban terült el, a két temető kapcsolata nem állítható fel, hiszen két sír eleve szuperpozíciót is mutatott egymással. Véleményem szerint nem bizonyítható, hogy a temetőt a 6. századtól folyamatosan használták volna. Mindemellett kiderül az is, hogy vélhetően egy nem teljesen feltárt temetőről beszélhetünk. A temetőtérkép tanúsága szerint egyedül a DK-i részen, Gálfy Lajos földjétől K-re, valamint Somogyi Lajos földjétől, a gepida temetőtől D-re jelöltek sírmentes területeket, így a lelőhely talán csak ezen a részen tekinthető lehatároltnak. Sem az É-i, sem a D-i, sem a Ny-i oldala nincs megnyugtatóan lehatárolva, ám mindezen adatokat csak a topográfiai megfigyelések alapján mondhatom.

Összefoglalás

Csallány Gábor avar kori feltárásai máig fontos szereppel bírnak a kutatás számára, ezért is tartottam fontosnak a hagyatéka egy kis részletének boncolgatását. A szentesi múzeumalapító hivatástudata tükröződik vissza a nagyhegyi feltárásain, hiszen régészeti végzettség nélkül mentett meg és tárt fel olyan emlékeket, melyek a mai napig tanulmányokban köszönnek vissza, éppen ezért fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy írásommal semmiképp sem bírálni kívántam a kutató munkásságát. Úgy gondolom, ha Csallány avar kori munkásságát szeretnénk értékelni, nem szabad azt a mai szemmel, a jelenlegi tudomány állása alapján megítélni, mindenképp szem előtt kell tartani, ki kell hangsúlyozni, hogy a szentesi múzeumalapító a maga korának tudományos színvonalának megfelelően kutatta a múltat. A munkásságában a folyamatos fejlődés figyelhető meg, erre jó példa a fennmaradt sírlapjai és temetőterképei. Jól látható, hogy igyekezett naprakész lenni, nem csak a terepi dokumentáció és ásatási technológiai újítások, de a tudományos ismeretek terén is, így élete alkonyára teljesen kiforrott ásatási módszerekkel vizsgálta Szentes vidékének múltját. Úgy vélem, hogy Csallány Gábor munkássága méltán állhat példaként bármely régész generáció számára, hiszen a szentesi múlt megmentésére saját elhivatottságából törekedett, módszereivel folyamatosan igyekezett a tárgyak megmentésén túl, hogy a lehető legtöbb adatot is megmentse az általa végzett feltárásokon.

Felhasznált irodalom

Alföldi 1932 Alföldi András: *Leletek a hun korszakból és etnikai szétválasztásuk*. [Archaeologia Hungarica 9]. Budapest 1932.

Bende 2012 Bende Livia: Lószerszámos temetkezések, áldozati állatok és ételmellékletek a Körös-Tisza-Maros köze késő avar kori temetőiben. In: *Thesaurus Avarorum. Régészeti tanulmányok Garam Éva tiszteletére*. Szerk.: Vida Tivadar. Budapest 2012, 645–676.

Bende 2017 Bende Livia: Bende Livia: *Temetkezési szokások a Tisza-Maros-Körös közén az avar kor második felében*. (Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia). Szerk: Lőrinczy Gábor. Budapest 2017.

B. Nagy 2003 B. Nagy Katalin: A székkutas-kápolnadűlői avar temető. In: B. Nagy Katalin: *A székkutas-kápolnadűlői avar temető*. Szerk.: Bende Livia – Lőrinczy Gábor. [A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Monographia Archaeologica 1]. Szeged 2003, 11–304.

Csallány 1897 Csallány Gábor: A Csongrádmegyei Történelmi és Régészeti Társulatról. *Archaeológiai Értesítő* 17 (1897), 452.

Csallány 1900 Csallány Gábor: A szentesi muzeum gyarapodása 1899-ben. *Archaeológiai Értesítő* 20 (1900), 185–186.

Csallány 1932 Csallány Dezső: Jazyg és germán leletek a szentesi múzeumban. *Dolgozatok a Magyar Királyi Ferenc József-Tudományegyetem Archaeológiai Intézetéből* 8 (1932), 149–166.

Csallány 1933-1934 Csallány Gábor: Avarkori es IX-XIII. századi magyar leletek a szentesi múzeumban. *Dolgozatok a Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem Archaeológiai Intézetéből* 9-10 (1933-1934), 221–250.

Csallány 1956 Csallány Dezső: *Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa. Schrifttum und Fundorte*. Budapest 1956.

Érdy 1864 Érdy János: Tétényi római sírok. *Archaeológiai Közlemények* 4 (1864), 9–14.

Farkas 1888 Farkas Sándor: Magyar pogánykori lelet. *Archaeológiai Értesítő* 8 (1888), 384.

Farkas 1899 Farkas Sándor: Őskori leletekről Szentes vidékén. *Archaeológiai Értesítő* 9 (1899), 253–258.

Hampel 1893 Hampel József: A N. múzeumi régiségtár gyarapodása az április-júniusi negyedévben. *Archaeológiai Értesítő* 13 (1893), 366–370.

Hampel 1897 Hampel József: Szentesi Muzeum. *Archaeológiai Értesítő* 17 (1897), 280–281.

Juhász 2004 Juhász, Irén: *Das Awarenzeitliche Gräberfeld in Szarvas–Grexa-téglagyár, FO 68*. [Monumenta Avarorum Archaeologica 7]. Szerk.: Garam, Éva – Vida, Tivadar. Budapest 2004.

Istvánovits – Kulcsár 2021 Istvánovits, Eszter – Kulcsár, Valéria: The “argumentum ex silentio”: A possible new approach in the research of the Hun period. In.: *Attila's Europe? Structural Transformation and strategies of success in the European hun period*. Ed.: Rácz, Zsófia – Szenthe, Gergely. Budapest 2021, 435–447.

Kenyeres 1967 Kenyeres Ágnes (főszerk.): *Magyar Életrajzi Lexikon* 1. Budapest 1967.

Kelemen – Rózsa 1999 Kelemen Márton – Rózsa Gábor: Csallány Gábor Bács-Kiskunban. In: *Múzeumi kutatások Bács-Kiskun megyében 1998*. Szerk.: Romsics Imre – Wicker Erika. Kalocsa 1999, 141–152.

Kovalovszki 1957 Kovalovszki Júlia: *Régészeti adatok Szentes környékének településtörténetéhez*. [Régészeti Füzetek 5.] Budapest 1957.

Labádi 1981 Labádi Lajos: A Csongrád Vármegyei Történelmi és Régészeti Társulat megalakulása, működése, iratainak kezelési rendszere, 1897–1926. *Levéltári Szemle* 31 (1981), 425–430.

László 1941 László Gyula: A népvándorláskori temetők térképezéséről. *Folia Archaeologica* 3-4 (1941), 265–267.

László 2017 László Gyula: Az ásató régész megjegyzései és a temető elemzése. In: *László Gyula: A csákberény – orondpusztai avar kori temető*. [A Szent István Király Múzeum Közleményei A sorozat 53]. Főszerk.: Szentpéteri József. Székesfehérvár 2017, 15–26.

Lőrinczy 2011 Lőrinczy Gábor: A padmalyos sír. in: *Régészeti Kézikönyv*. Főszerk.: Müller Róbert. Budapest 2011, 149–151.

Lőrinczy – Straub 2006 Lőrinczy Gábor – Straub Péter: Az avar kori padmalyos temetkezésekről. Szempontok a Kárpát-medencei padmalyos temetkezések értékeléséhez. *Arrabona* 44 (2006), 277–314.

Liska 1997 Liska András: Avar kori temetők és telepek Szentes határában. Régészeti lelőhelykataszter. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* 3 (1997), 153–168.

Liska 2000 Liska András: Az Avar kor. In: *Szentes helyismereti kézikönyve I*. Szerk.: Kis-Rácz Antalné, Labádi Lajos, Vörös Gabriella. Szentes 2000, 57–68.

Liska 2002 Liska András: Szentes–Belsőecser 35. sz., Brebovszki V. telke. In: Szentpéteri 2002, 351.

Madaras 1991 Madaras László: *A szentes–kajáni temető és néprajzi vonatkozásai*. [Folklór és etnográfia 57]. Szerk.: Ujváry Zoltán. Debrecen 1991.

Madaras 2002 Madaras László: Szentes–Kaján. In: Szentpéteri 2002, 354.

- Mészáros 2016 Mészáros Boglárka: *Az Alföld legkésőbbi avar kori horizontjába sorolható sírleletek kritikai vizsgálata*. Szakdolgozat, kézirat. Szeged 2016.
- Milotay 1925a Milotay István (szerk): Másfélezeréves hun sírok között. *Magyarság* 127 (1925), 7.
- Milotay 1925b Milotay István (szerk): Másfélezeréves hun sírok a mindszeinti határban. *A Magyarság képes melléklete* 17 (1925), 4.
- Nagy 2005 Nagy Márta: A halomsíros kultúra leletei Szentes környékén. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve: Studia Archaeologica* 11 (2005), 7–36.
- Párducz 1956 Párducz, Mihály: Beiträge zur Geschichte der Sarmaten in Ungarn im II. und III. Jahrhundert. *Acta Archaeologica* 7 (1956), 139–182.
- Rózsa 1995 Rózsa Gábor: Tamásiban született, Szentesen kutatott. Ki volt Csallány Gábor? *Reggeli Délvilág* 6 (1995), 4.
- Schupiter 1928 Schupiter Elemér: Csongrádvármegyei múzeum. In: *Magyar városok monográfiája 3. Szentes*. Szerk.: Nagy Imre. Budapest 1928, 227–230.
- Szalontai 2021 Szalontai Csaba: „Hát atyámfia a múzeum nem komédia.” *A szentesi múzeum első 70 éve a korabeli sajtó alapján*. [Opitz Archaeologica 18]. Budapest 2021.
- Szenthe 2020 Szenthe Gergely: *Növényi ornamentika a késő avar kori díszítőművészetben. Kr. u. 8. század – 9. század eleje*. [A Magyarországi Intézet kiadványai 3]. Budapest 2020.
- Szentpéteri 2002 Szentpéteri, József (főszerk.): *Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa I-II*. [Varia Archaeologica Hungarica 13]. Budapest 2002.
- Töttös 1995 Töttös Gábor: Rejtett értékeink. Csallány Gábor életműve. *Tolnai népújság* 6 (1995), 11.
- Vágvölgyi 2021 Vágvölgyi Zoltán: Egy múzeumigazgató emlékére. Százötven éve született a szentesi Koszta József Múzeum alapítója, Csallány Gábor. *Honismeret* 49 (2021), 7–11.
- Vörös 1998 Vörös Gabriella: Száz éves a szentesi múzeum (1897–1997). *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve: Studia Archaeologica* 4 (1998), 297–299.
- Vida 2021 Vida, Tivadar: The Huns and the late antique settlement structure in Pannonia. In: *Attila's Europe? Structural Transformation and strategies of success in the European hun period*. Ed.: Rácz, Zsófia – Szenthe, Gergely. Budapest 2021, 173–199.

Rövidítésjegyzék

SzKJM RA A szentesi Koszta József Múzeum Régészeti Adattára

Irsai Farkas László
Történész-muzeológus
Koszta József Múzeum, Szentes

„A templomban minden sértetlen. A ruhák és a kelyhek megvannak.”

**Fejes Sándor római katolikus pap 1945 áprilisi lelkészi levele a váci
püspökhöz – Forrásközlemény**

Absztrak

Fejes Sándor¹ római katolikus pap levelét közöljük most, amelyet 1945. április 23-án intézett hivatali és egyházmegyei előljárójához, Főtisztelendő Dr. Pétery Józsefhez². A következőkben izgalmas történeti kordokumentumot olvashatunk, amely a szentesi 1944-45-ös hétköznapiakat, az oroszok bevonulását, valamint az élet újraindulását hozza elénk.

Felvezetés

Jelen közlemény írója a Váci Püspöki és Káptalani Levéltárban végezte kutatói kötelességét egy teljesen más témát keresve. A források sorjázta előtte, amikor több levél közül előkerült

---

1 Fejes Sándor a szentesi Szent Anna Római Katolikus Egyházközség plébánosa volt 1944-45-ben. Személye további kutatásokat igényel, hogy karakterét, értékes életútját megismerhessük.

2 Dr. Pétery József 1942 és 1967 között látott el püspöki szolgálatot Vácott, amely püspöki székhely egyben Szentes város igazgatási központjaként is szolgált akkoriban. A Püspök Atya a 20. század legizgalmasabb és történésekkel teli időszakában, a második világháború és a második vatikáni zsinat idején vezette az Egyházmegyét. Politikai kapcsolatairól egyelőre nem tudunk, a kutatók egyöntetű véleménye, hogy békével kereste szolgálatának lényegi hitéleti forrását, nevéhez nem köthetőek árnyalt és nehezen értelmezhető politikai momentumok. Emlékét máig tisztelet övezi.

ez a pótolhatatlan egyháztörténeti dokumentum³. Meggyőződésünk, hogy a Szentes helytörténetén dolgozó kutatók számára egyedi értékkel bír a következő néhány oldal. Az egyházkerület, az országos és helyi társadalmi-politikai történések, de még a szerzetesek, apácák, valamint a protestánsok akkori helyzete is publikálásra került a dokumentumban, amely további kutatásokra fogja sarkalni a kollégákat remélhetőleg.

Fejes Sándor a háború végén, és az újrakezdés időszakában látott el plébánosi szolgálatot Szentes belvárosában. Történeti források, beszámolók nem álltak rendelkezésre eddig személyét kutatva, hogy bővebb információk birtokába jussunk, hogy ki volt ő, mit lehet tudni róla. Annyi bizonyos, amely az alábbiakban közölt leveléből kiderül, hogy kiváló karizmával, szervezőképességgel és probléma megoldóképességgel rendelkezett.

Kevesen tudják - és ma oly aktuális a szentesi közegészségügy, a kórház helyzete - hogy Fejes Sándor hozta létre és szervezte meg 1945-ben Püspökének engedélyével a szentesi kórház gyermekosztályát, a Szent Anna Plébánia perselypénzeiből és lakossági felajánlásokból.⁴ Dicséret érte, emlékét megőrizzük.

A forrásközlés szabályait betartva, mindent eredetiben, a levélben írottak szerint, az 1945. április 23-án papírra vetett állapotban hagyunk meg, szerkesztéssel nem rondítottuk az anyagot. Ahol hiányzott a pont, vessző, vagy a sorkezdés szabálytalan, minden úgy maradt a hitelesség érdekében.

Fejes Sándor levele

„Kegyelmes Püspök Atyám!

Lancz Kálmán főtisztelendő úr megérkezett. A plébánia vezetését átadtam. Tőle értesültem, hogy Szentesről még levelet nem kapott a Kegyelmes Úr. Budapest elfoglalása után Regőczy főtisztelendő úr Pestről bejött Szentesre szüleihez. Nem sokkal később visszatért a fővárosba. Magával vitte a Kegyelmes Püspök Atyámnak címzett levelem, valamint Varga István főtisztelendő úr levelét, akit dr. Verdon Lajos püspöki helynök küldött ide segíteni. Minden ügyes-bajos dologban a püspöki helynök úrhoz fordultam, minthogy Váccal kapcsolatot teremteni lehetetlen volt. Jellemző a kapcsolatra, hogy Püspök Atyám körlevelét

---

3 Váci Püspöki és Káptalani Levéltár. Acta Parochiarum Szentes – Szent Anna Plébánia 1945-ös iratai. Fejes Sándor 1945. április 23-i levele a váci püspökhöz.

4 Váci Püspöki és Káptalani Levéltár. Acta Parochiarum Szentes – Szent Anna Plébánia 1945-ös iratai. 1945-ös plébániai beszámolók a Püspökség részére.

még mind, ez ideig nem láttam, és azt is csak Láncz főtisztelendő úrtól tudom, hogy a püspöki helynökség megszűnt.

Beszámolóm a következő lehetne: Október 8-án a város orosz kézre került. Minden nagyobb rombolás nélkül kerültünk az új világba. Elvágva mindentől csak a józan eszünkre és a jó Istenre hagyatkozhattunk. Néhány napot a kapucínusok rendházában töltöttem. Október 9-én már a kórházig merészkedtünk P. Boros Ildefonz házfőnök atyával. Az oroszok sorfala között vonultunk végig, de minden különösebb bántódás nélkül. A házfőnök atya szakállát egy ittas orosz megsímogatta, míg felém kezét legyintve nemtetszését fejezte ki.

A szakállas pap jobban tetszett neki, mint a borotvált. A kórházban német repülőgépek tüze elől a kápolnában kerestünk menedéket. A kápolna sértetlen volt és még ma is az. A tüdőosztályon lévő lakásomba be sem mehettem, mert az egész osztályt lefoglalták az oroszok.

Másnap a város központjában jártunk és kerestük az orosz parancsnokságot, hogy megtudjuk, mi az álláspontja a vallással kapcsolatban. Egy katolizált zsidó kommunista fiú elvezetett bennünket az orosz rendőrkapitányhoz. Mindent megengedett, csak a magyar katona eltemetését tiltotta meg.

Kívánatosná vált, hogy a plébániára beköltözzem, és átvegyem a hívek gondozását. 11-én a legszükségesebb dolgaimból készült csomaggal jelentkeztem a plebánián. Mindent feldúlt állapotban találtam. A városházán megjelent a politikai népbiztos. A vallások papjait kereste. Református lelkész nem maradt itt egy sem. Így én jelentem meg előtte. Tiszta magyarsággal adta tudtomra, hogy folytassunk mindent úgy, mint azelőtt. Boldogan köszönömmel feleltem, mire a válasz az volt, hogy ne köszönjem, mert a vallásszabadság a szovjetalkotmányban szerepel.

Az egyik kapucínus testvér, aki a csomaggal bekísért a plebániára, felszaladt a toronyba és meghúzta a nagy harangot. Az emberek boldogan, könnyes szemmel hallgatták. Kinyitottam a templomot és 11-én d.e.kb.10 órakor hallgathatták az első szentmisét, a nagytemplomban az orosz bevonulás után. Azóta minden nap volt szentmise. A hívek mindig nagyobb, és nagyobb számmal jöttek a templomba. Egy alkalommal beszéltek egy vallásellenes társaságban, hogy a templomot becsukják, ha 300-an nem lesznek a szentmiséken. Valahonnan ezt megtudtam és nyilvánosságra hoztam. Mindenki megbotránkozva hallotta a hírt és a felzúdulás elnémította a vallásellenes hangadókat.

Közben sikerült összeköttetésbe kerülni dr. Verdon Lajos püspöki helynök úrral és Félegyházával. Az apát úr külön is megbízott a plébánia vezetésével.

Félegyházáról hírt hallottam szüleimről és viszont megnyugvásukra szolgált, hogy életjelt adtam magamról. Vedres apát úr levele erősítőleg hatott a nehéz időkben.

Jó ideig és pedig egészen okt.31-ig magánlakásban laktam Nyíri köz 4 szám alatt Fejes nevezetű ácséknál. A plébániát oroszok, majd románok vették át. Mihelyt a románok is kiköltöztek használható állapotba helyeztük az irodát az előszobájával és a belső irodával. A belső iroda volt a lakásom. A könyveket az irodamelletti szobában zsúfoltuk össze. Az anyakönyvek az irodában sértetlenek maradtak. Az iratok egy része elveszett. A pincében volt az iratok nagy része (iskolai, szegény nővérekre vonatkozó iratok...) Ezeket kiválogattam, de egy újabb betelepülő orosz csapat betüzelte a katlanban. Tehetetlen voltam velük szemben. A plébánia épületben kisebb rongálások jelezték a megszállók munkáját. A rolót, egyik szobában leszakították, ablakot betörték, a padlót kissé megpörkölték. A plébánia épület a háborútól különben nem sokat szenvedett. A templomon magán egy aknalöveg nyoma látszik. A falat nem ütötte át, csak leszórt belőle és betörte az óra üvegjeit.

A templomban minden sértetlen. A ruhák és a kelyhek megvannak.

Érintkezésbe léptem a plébániai földek bérlőivel. A szerződéseket átolvastam. A lapistói nagyobb birtok bérlője, a bérlet felét előre kifizette már az 1945. évre is Maros plebános úrnak. A feles bérlő mindent beadott még okt. 8-előtt. A beadott terményekből nem sok maradt meg. Ezért kénytelen voltam a hívekre támaszkodni. Dúsan elláttak mindennel. Egészen január 6-ig a híveknél kosztoltam délben. Reggel és este barátmódra adományokból éltem. Január 6-tól a plébánián háztartást kezdtünk. A háztartásunk igen egyszerű volt, de éhen nem haltunk.

Még okt. 31-én beköltözött a plébániára a segédharangozó családotul. A segédharangozót még Maros plebános úr alkalmazta. Ez a család jó keresztnek bizonyult. Pazarlók voltak és a házvezetéshez nem sokat értettek. Később innen is onnan is hallottam róluk furcsa dolgokat. Csak későn vettem észre, hogy az asszony gyermeket vár. Sok kínos napom volt. Még a szülés idejére sem akart elmenni a plébániáról a kórházba. Többen szóltak neki és magam is szóltam. Végre is közvetlen azelőtt, hogy Lancz főtisztelendő úr bejött, sikerült megértetni velük, hogy nem a plébániára valók és tudtukra adtam, hogy nézzenek lakás után. A kiséri katolikus iskola tanítói lakása üresen és feldúltan állt. Ide költöztek be.

Nehezebb ügyem volt még néhány ízben. A polgármester úr katolikus nagygyűlést akart velem összehívni, minthogy egyháztanácsot egybehívni lehetetlen volt a menekülés miatt, annyira kevés egyháztanácsos maradt Szentesen. A kat. nagygyűlés programjának egyik pontja lett volna, hogy mellém segítséget kérjenek Püspök Atyámtól. A cél azonban egészen más volt: Megtárgyalni Maros János plebános úr menekülését és felírni a püspök úrhoz. Jelenttem azonnal Verdon apát úrnak a hangulatot és kértem, hogy személyes jelenlétével szerelje le, illetve vegye élet az esetleges erős hangoknak. Az apát úr átjött és sikerült a polgármester urat eltéríteni szándékától. Így a gyűlésből nem lett semmi.

A szegényházi nővérek a volt polgármester úr felszólítására az utolsó pillanatban elmentek. A szegényház vezetését egy ref. nő vette át. Közben Félegyházán jártam. Itt értesültem, hogy 2 szegénygondozó nővér járt Szentesen. Megnézték a szeretetházat, ahonnan a nevezett nő durván elutasította őket. A félegyházi főnöknő úgy nyilatkozott, hogy arra az álláspontra helyezkedtek, hogy csak azon esetben térnek vissza, ha a város kéri őket. Amikor visszajöttem Szentesre, leváltották a szegényház vezetőjét különböző panaszok miatt. Jelentkeztem a városházán, azonban a demokratikus női szervezet vezetője ellenezte, hogy a nővéreket visszahívják. Betöltötték a szegényház vezetését egy demokratikus női szervezeti taggal. Most újabb bajok vannak. A gondnok 1800 P-t elvitt. Itt jártak a nővérek a gyermekvonattal. Elszámolták a szegényház pénzét és kérték a visszahelyezésüket. A városi képviselő testület fog dönteni sorsuk felől.

A kórházból minden nővér elment. Magam sem mertem őket visszatartani, hanem a főnöknőnek azt mondtam, hogy esetleg maradhatnak azok a nővérek, akik készek a vértanúságra is, de akkor a főnöknőnek is maradni kell, míg a félénkebbeket el kell küldeni valamely más rendházba. A főnöknő úgy döntött, hogy mennek mindnyájan. Kis kézikocsival, csomagokkal gyalog indultak útnak. Azóta 3 nővér jött vissza. A helyüket kórházi személyzetből előléptetett ápolók töltik be. Az orvosok nem ellenzik a nővérek visszajövetelét. A kórházi lelkész lakását rövidesen kitakarítják és elfoglalhatom újra, bár a Tüdőosztály, ahol a lakásom volt, teljesen tönkrement. -A kápolna felszerelését részben a főnöknő Csongrádra vitte. Ott több minden tönkrement, de sok minden meg is maradt. Kelyhek, monstrancia, miseruhák itt megmaradtak.

A plébániai földből 100 holdat meghagynak, de a legrosszabbat. A kántori földhöz is hozzá akartak nyúlni. A kapucínus atyák jogát a külön 100 hold földhöz nem akarják elismerni. Lancz főtisztelendő úr a lehető lépéseket megtette.

A Nemzeti Segélyező Bizottság tagjai közt szerepelek. Körülbelül 16 vagon élelmet gyűjtöttünk. Különgyűjtés már nem igen lehetséges. -900 gyermeket helyeztek el Szentesen. A gyermekek legnagyobb százaléka katolikus. Templombajárásukat, nevelésüket szorgalmazzuk, illetve figyelemmel kísérjük. –Újabb gyermekakció szinte lehetetlen.

2 egyháztanács ülésünk volt. Kisebb fontosságú ügyeket tárgyaltunk.

Az iskolák megnyíltak. Kevés a tanítónk. Sok a menekült. A napokban hazajött Pertényi ig. úr. Kovács Pál, Szikra László, Khírer Mária, Wienerné még odavannak.

Az egyházi adót folyósítják, de a pénznek értéke nincs.

Orgonánknál a sípok előre dőltek. Javítása 1800 P.-be kerülne.

A templom falának rendbehozatala kb-6000 P-be kerülne.-Anyag azonban nincs. Tittel József pénztárnokunk itt maradt. Az egyházközségi, templomi számadásokat pontosan vezeti. Az iratokat megőrizte.

Csergő Károly világi elnökünk megjött.

Anyakönyvi űrlapokra nagy szükségünk volna.

Besoroztak bennünket. Mezősi Lajos főtisztelendő urat és Varga István mindszenti káplán urat behívták, de behívásukat elhalasztották. A nők sorozása nagy elkeseredést szült mindenfelé.

Kegyelmes Püspök Atyámnak ezekben próbáltam beszámolni. Készséggel várom a Kegyelmes Úr utasításait.

Felszentelt kezeit csókolja

Szentes 1945 ápr. 23.

Fejes Sándor

kórh. Lelkész”

Felhasznált irodalom:

Váci Püspöki és Káptalani Levéltár. Acta Parochiarum Szentes – Szent Anna Plébánia
1945-ös iratai, továbbá uo. Fejes Sándor 1945. április 23-i levele a váci püspökhöz.

Summary

In this exam the author presents the letter of Sándor Fejes, the Roman Catholic priest of Szentes, which he addressed to the bishop of Vác during the spring of 1945. The letter is a contemporary document, which will help for researchers during researching the history of Szentes after the Second World War.

Szarvas Angéla
Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola - néprajz doktorandusz
Bozóki Balázs
Tápió Természetvédelmi Egyesület

A kender múltja és jelene Tápió-vidéken

Rezümé

A Tápió-vidéken is gyakori volt régebben a rostkender (*Cannabis sativa ssp. sativa*) termesztése. Ahogyan az ország minden területén, így térségünkben is mára már kevés gazdálkodó foglalkozik ennek a széles körben hasznosítható növénynek a termesztésével. Kutatásunkban szerettük volna felmérni, hogy hány gazdálkodó termeszt kendert a vidékünkön. Felmértük a kendertermesztők tudását, motivációját, valamint tanulmányoztuk, hogy a kenderhez kötődő hagyományok mennyire maradtak fenn. Interjúink során megállapítottuk, hogy a kenderrel foglalkozó gazdálkodók számára fontos a hagyományőrzés. A növény termesztéséhez és feldolgozásához szükséges ismereteik megszerzésénél hagyományos tudásra hagyatkoztak. A Tápió-vidéken 4 aktív kendertermelőt sikerült megismernünk, akik ismerik egymást, de szoros szakmai kapcsolatot nem ápolnak. A termelők motivációi sokban hasonlóak, de bizonyos tényezőkben eltérnek. A kendernövény felhasználását befolyásolja az is, hogy a gazdálkodó foglalkozik-e állattartással. Azon gazdálkodók, akik önellátásra törekednek, igyekeznek a kender növény minden részét, illetve a feldolgozás melléktermékeit is hasznosítani. Térségünk gazdálkodóinál megtalálhatóak a kenderfeldolgozás hagyományos eszközei, melyeket a múlt századok szokásai és praktikái szerint használnak. Azon gazdálkodó, aki nagyobb üzemben foglalkozik textildolgozással, a munkafázisok többségét már gépesítette, de bizonyos eljárásoknál még alkalmaz hagyományos technikákat. Kutatásunk megmutatta, hogy a kender növény termesztésének fontos szerepe van nemcsak abban, hogy a 21. század ökológiai válságában egy

környezettudatos alternatívaként jelenjen meg, hanem abban is, hogy a magyarság mezőgazdasági hagyományai fennmaradhassanak.

Bevezetés

Kutatásunk során felmértük, hogy a Tápió-vidéken mennyien foglalkoznak napjainkban mezőgazdasági tevékenységként a rostkender (*Cannabis sativa ssp. sativa*) termesztésével. Célunk volt felmérni, hogy a gazdálkodók miért termesztik ezt a növényt, illetve hogyan hasznosítják. Szakirodalmi anyagok feldolgozásával feltártuk, hogy a térségben milyen múltja van a kender növény termesztésének. A jelenleg kendertermesztéssel foglalkozó adatközlőink adatait összehasonlítottuk a szakirodalmi adatokkal, és megvizsgáltuk, hogyan változott meg a kendertermesztés a térségünkben. Első körben a szakirodalmi anyagokból, korabeli dokumentumokból táruk fel, hogy milyen hagyományai, múltja volt a Tápió-vidéken a kender növény termesztésének és feldolgozásának. Ezt követően igyekeztünk felkeresni olyan gazdálkodókat, akik jelenleg is foglalkoznak a kender növény termesztésével. Az a gazdálkodó, akivel először végeztünk interjút, adta meg további két gazdálkodó elérhetőségét, akiktől szintén megkérdeztük, hogy ismernek-e más kender növényvel foglalkozó gazdálkodót a Tápió-vidéken, de a három gazdálkodó csak egymást kölcsönösen ismeri, másról nem tudnak, csak az ország más pontjain. Egy negyedik gazdálkodóval is sikerült felvenni a kapcsolatot, aki az előbb említett három gazdálkodó közül csak egyet ismert.

A kender

Az 1800-as évek végéig a kender volt világszerte az egyik legelterjedtebb mezőgazdasági haszonnövény. A sík vidékek növénye, mely a hőséget és szárazságot jól tűri. Montford és Small huszonegy, a világon termesztett növényt hasonlított össze biodiverzitás és környezetbarát tulajdonságaik alapján. Huszonöt vizsgált paraméter alapján megállapították, hogy a magkender és a rostkender a környezetbarát módon termelhető és feldolgozható haszonnövények közé tartozik.¹

---

1 Montford–Small 1999

A magyar kenderipar 1950-es és az 1960-as években élte a fénykorát. 1962-ben a harmadik legnagyobb területen termesztett ipari növény volt. A rostot 9 kendergyár állította elő és azt 4 fonoda és 3 szövőüzem dolgozta fel.²

Minél inkább törekedett a parasztgazdaság az önellátásra, annál jobban ragaszkodott a kender házi feldolgozására. A hagyományos szerszámokkal és hagyományos módon végzett feldolgozás rendkívül időigényes volt. A falvak határában, általában közel a településhez, egy tagban jelölték ki a nyomásos földművelő rendszer idején a kender vetési területét.

A kender a Tápió-vidéken

A Tápió-vidéken a kendertermesztés már a neolitikus forradalom idején, i.e. 4500 körül megjelent.³ A magyarság már a honfoglalás előtt ismerte a növényt. A török időkben a kenderből is szedtek tizedet.⁴ Régen Magyarországon szinte minden községben termesztettek kendert.⁵ A vizsgált vidék több településéről is ismertek paraszti vallomások Mária Terézia idejéből arra vonatkozóan, hogy mekkora területen foglalkoztak kenderrel: Tápiósáp, Tápiósüly, Kóka, Tápiószecső, Tápióság, Pánd, Tóalmás, Szentlőrincváta, Szentmártonváta, Szentlőrincváta, Nagykáta, Tápióbicske, Tápiószentmárton, Farnos és Tápiógyörgye településeken 1-1,5-2 pozsonyi mérő kenderföldről vallottak.⁶ A jobbágyszántóföldekhez rendszerint kenderföld is tartoztak, egésztelkenként 200-1200 öl nagyságúak. A kenderre is kirótták a dézsmát, melyet kifésült vagy megfont szál, esetleg elkészült zsák formájában teljesítettek.⁷ Leginkább zsákokat készítettek a kenderből, továbbá kötél, ruhanemű, ponyva előállítására is felhasználták.⁸ A Tápió-vidéken a kenderföldek a legtöbb településen megérték a 19-20. század fordulóját is, a második világháború után viszont egyre inkább elmaradt a kender termesztése és annak házi feldolgozása.⁹

---

2 Mándy-Bócsa 1962

3 Dinnyés 1985

4 Dusek 1985

5 Rodiczky 1912

6 Wellmann 1967

7 Ikvai 1985

8 U. Kerékgyártó 1985

9 Barna 1985

A kender jelene a Tápió-vidéken

A kutatásunk során két gazdálkodóval vettük fel a kapcsolatot, akik 3-4 hektáros területen foglalkoznak kender termesztésével, és további egy gazdálkodóval, aki kb. 100 m²-es területen ültetett kendert. Két gazdálkodó Nagykáta város külterületén, egy Farnos, egy pedig Tápiószentmárton település külterületén él (vele nem tudtunk interjút készíteni). A megkérdezettek között volt olyan személy, aki több mint 10 éve foglalkozik a kender termesztésével, volt, aki másfél éve és olyan is, aki eddig csak egyszer ültetett kendert. Mindannyian elmondták, hogy a jövőben is terveznek foglalkozni kendertermesztéssel, annak ellenére is, hogy volt, akinek az idei ültetés nem volt eredményes.

Kendertermesztők motivációja

Napjainkban az aktív kendertermesztők motivációja nagymértékben megegyezik a múlt századi kendertermesztők motivációjával. Új elemként jelenik meg a környezettudatos szemléletmód és a hagyományok őrzése. Két gazdálkodó elmondta, hogy családtagjaik körében nem volt példa a kender növény termesztésére korábban. Egy fő esetében a családban korábban semmilyen mezőgazdasági tevékenységet nem végeztek, egy fő esetében pedig van példa a családban szántóföldi növények termesztésére és állattartásra. Mindketten fontosnak tartották, hogy hagyományörzés és önellátás miatt is foglalkozzanak a kenderrel. A harmadik gazdálkodó családjában több generációs hagyománya van a textilfeldolgozásnak, ez motiválta őt arra, hogy kenderfeldolgozással foglalkozzon.

Hagyományos tudás és modern módszerek

Két gazdálkodó a kendernövényhez kötődő ismereteit hagyományos tudás felmérésének segítségével sajátította el, vagyis olyan emberekkel beszéltek, akik korábbi időkben foglalkoztak kendertermesztéssel, illetve archív felvételek dokumentumait elemezték, interneten, könyvtárban néztek utána. Egy gazdálkodó elmondta, hogy az ismeretek megszerzéséhez kizárólag internetes forrásokra hivatkozott, többek között egy a mi kutatásunkba is bevont környékbeli gazdálkodó interneten megosztott tapasztalataira hagyatkozott.

Azon két gazdálkodó, akik több mint 1 hektáron ültettek kendert elmondták, hogy átfogó ismeretekkel rendelkeznek a kender növényhez kötődő 19-20. századi hagyományos

munkafolyamatokról, az ezekhez szükséges eszközökről. A két fiatalabb gazdálkodó, akik kevesebb, mint 2 éve természetnek kendert elmondták, hogy érdekli őket a hagyományörzés és az önellátás, ezért is kezdtek el foglalkozni a kender növényvel.

A kender feldolgozása

Az egyik gazdálkodó otthoni körülmények között dolgozza fel a kendert, nagyrészt saját célú felhasználásra, míg a másik kisipari üzemben, amely egy partnerekkel közös cégének a tulajdona. Az a gazdálkodó, aki idén próbálkozott először kender ültetésével arról számolt be, hogy nem járt sikerrel, de tervei szerint a kendert otthoni körülmények között, saját célra dolgozná fel. A szakirodalmi kutatások során arra a következtetésre jutottunk, hogy korábban azok a parasztgazdák, akik önellátásra törekedtek kisgazdaságukban, szintén önállóan dolgozták fel otthoni körülmények között a kendert, mint a kutatásban szereplő két 21. századi, önellátásra törekvő gazdálkodó is. Az ilyen gazdálkodók igyekeznek a kender növényt minél szélesebb körben felhasználni, míg a kisüzemi vagy ipari célú felhasználás esetén rengeteg anyag melléktermékként keletkezik. Ezeket a melléktermékeket a gazdálkodó alapanyagként értékesíti tovább, míg az otthoni kisgazdaságokban minimális a kender növény alapanyagként való értékesítése, ha értékesítésre kerül sor, az inkább primer vagy szekunder produktumok esetén történik. Azon gazdálkodók, akik otthoni kis gazdaságában foglalkoznak a kenderrel, kifejezték, hogy számukra fontos az is, hogy hagyományörzés szempontjából dolgozzák fel a saját maguk által termesztett kendert, hagyományos technikákkal és eszközökkel. Emellett egyikük megjegyezte, hogy ismeri a modernebb technológiákat és modernebb gépeket, de véleménye szerint azok számára, akik kis gazdaságban foglalkoznak a kenderrel Magyarországon, ezek az eszközök, gépek nehezen beszerezhetőek, hozzáférhetőek. A feldolgozást kis üzemi körülmények között végző személy elmondta, hogy ő a kisüzemében rendelkezik modern gépekkel, s a kenderfeldolgozás legtöbb mozzanatát gépesítve tudja végezni, azonban finomrost anyag kinyeréséhez még mindig ő is a hagyományos eszközöket, például a tilót és gerebent használja.

Kendertermesztés és más mezőgazdasági tevékenységek

A kisüzemi körülmények között textildolgozással foglalkozó gazdálkodó elmondta, hogy más kultúrnövényekkel, illetve haszonállattartással nem foglalkozik, valamint a kenderültetvényei sem saját tulajdonú földterületeken vannak, hanem bérelt földeken. A

másik két gazdálkodó saját tulajdonú szántóföldön természet kender, s tart haszonállatokat is. Ezek a tényezők befolyásolják, hogy terveik szerint a különböző években milyen arányban fognak kender vetni. Ugyanis a kender számára vetésforgó gazdálkodási technika az optimális. Ezen gazdálkodók elmondták, hogy a kender növény alkalmas állatok takarmányozására, például a magvak baromfik számára, a virágzat juhok számára, a pozdorja pedig állati alomnak megfelelő.

Konklúzió

Kutatásunk során azt állapítottuk meg, hogy a hajdanán virágzó kendertermesztés nagyon visszaszorult, ugyanis térségünkben összesen négy gazdálkodót találtunk, aki napjainkban aktívan foglalkozik a kender növény termesztésével, és más személyt ők sem ismertek, akik szintén foglalkoznának kenderrel. Három gazdálkodó kölesönösen ismerte egymást, míg egy fő csupán egy másik gazdálkodót ismert. Mindannyian elmondták, hogy jelenleg túl sok kapcsolatuk nincs a környékbeli kendertermesztőkkel, de ketten kifejezték, hogy más gazdálkodókkal viszont kapcsolatban vannak.

A kender termesztéséhez régebben kötődő közösségi tevékenységek, napjainkban már nem figyelhetőek meg. Kutatásunk során felmértük, hogy a térségünk aktív kendertermesztői ismerik a kenderhez kötődő hagyományokat, régi eszközöket és technikákat, és ezek fennmaradásában aktív szerepet vállalnak. A kenderhez kötődő ismereteiket a gazdálkodók hagyományos tudást felhasználva szerzik. A kender növénynek nem csak mint környezettudatos alapanyag jut fontos szerep napjainkban, hanem hagyományaink megőrzésében.

Felhasznált irodalom

- Barna, Gábor (1985): Jeles napok szokásai a Tápió mentén. In: Ikvai Nándor (szerk.): Studia Comitatus 16. Tápió mente néprajza. Szentendre: Pest megyei Múzeumok Igazgatósága, 737–826.
- Dinnyés, István (1985): A táj- és a természet hasznosítása a régészeti leletek alapján. In: Ikvai Nándor (szerk.): Studia Comitatus 15. Tápió mente néprajza. Szentendre: Pest megyei Múzeumok Igazgatósága, 11–66.
- Dusek, László (1985): Tápiószentmárton, Tápióbicske és Pánd szociográfiai és gazdaságföldrajzi változásai. In: Ikvai Nándor (szerk.): Studia Comitatus 16. Tápió mente néprajza. Szentendre: Pest megyei Múzeumok Igazgatósága, 951–1012.
- Ikvai, Nándor (1985): A paraszti gazdálkodás és változásai a Tápió vidéken a XVIII-XX. században. In: Ikvai Nándor (szerk.): Studia Comitatus 15. Tápió mente néprajza. Szentendre: Pest megyei Múzeumok Igazgatósága, 171–318
- Mándy, Gy. – Bócsa, I. (1962): A kender - Cannabis sativa L. (VII/14.) Magyarország kultúrflórája 15. Budapest: Akadémiai Kiadó
- Montford, S. – Small, E. (1999): A comparison of the biodiversity friendliness of crops with special reference to hemp (Cannabis sativa L.). Journal of the International Hemp Association Vol. 6, (2) 53–63.
- RODICZKY Jenő (1912): Magyar olajnövények. Kolozsvár: Az Erdélyi Gazdasági Egylet Könyvkiadó-Vállalatának XXXVII. füzet
- U. Kerékgyártó Adrien (1985): Népviseleti emlékek a Tápió mentéről. In: Ikvai Nándor (szerk.): Studia Comitatus 15. Tápió mente néprajza. Szentendre: Pest megyei Múzeumok Igazgatósága, 545–595.
- Wellmann Imre (1967): A parasztnép sorsa Pest megyében kétszáz évvel ezelőtt tulajdonváltásuk tükrében. Mezőgazdasági tanulmányok 3. Budapest: Magyar Mezőgazdasági Múzeum

Summary

The cultivation of hemp (*Cannabis sativa ssp. sativa*) was more widespread in the past in the Tápió region as well. All around the country, less and less people grow this useful plant. This applies to our region as well. Hemp has a huge variety of uses. With our research, we aimed to know how many active hemp farmers are still around in our vicinity. We have searched their motivation, knowledge, and looked at how strongly the cultural customs related to hemp have persevered, if at all. In our interviews, we came to the conclusion that these customs are important for the farmers who still grow and harvest hemp. The knowledge, that makes this possible, is nurtured and obtained by tradition. We got to know four active hemp farmers in our region, who also know each other, but don't communicate much information with each other about the craft. The motivations of these farmers are more or less the same, with few alterations. The way hemp is used largely depends on whether said farmer keeps animals or not. The ones who aim to become more self-sustaining, try to use every part of the plant, even the byproducts in one way or other. The traditional tools and methods used to process hemp are still present in our region, and the customs and practices of past centuries are well in place. Larger providers, however, who are involved in larger scale textile production, have already switched to mechanical solutions regarding most processes. Traditional methods are still in use also. Our research have shown that hemp cultivation is very important, not only to become a sustainable and green solution in our recent century's ecological crisis, but to help maintain parts of our cultural heritage.

Szoboszlai Barbara
Néprajzkutató
Koszta József Múzeum, Szentes

A külterületi iskolák szerepe Szentes tanyavilágában - Közelebbről a Zalotai tanyai iskola

Rezümé

Az utóbbi évtizedek életformaváltása, és ezzel a tanyai életforma háttérbeszorulása ellenére Szentes még mindig az Alföld tanyás határú városai közé tartozik. Valaha a legsűrűbben tanyásodott települések egyike volt, mozgalmas tanyai társadalmi élettel. A magyar tanyavilág a 19. században kezdett formálódni különféle kölcsönhatások eredménye képpen, majd a 20. század elejére alakult az Alföld jellemző településformájává. Szentes tanyavilága a török-kor nyomán létrejött hatalmas, város körül pusztán maradt területein jött létre, melyek az 1835-ös örökváltás és a reformkori árvízmentesítések nyomán váltak ismét lakottá. A 19. század közepén a kiterjedt határrészekén élő tanyai népesség gyarapodása folytán egyre inkább szükségessé vált a külterületi iskolák létrehozása. A Zalotai iskola Szentes északi, Kistőke, Nagytőke, Zalota és Jaksor határrészek legészakibb pontján helyezkedik el. A tanyai iskolák kialakulása is az egyházi oktatás kezeiből indult ki, majd a dualizmus idején folytatódott. Az államosítás során a fenntartásuk állami kézbe került és folytatódott a tanyai iskolahálózat kiépítése. Az Zalotai iskola 1908-tól kezdődően látta el a környék tanyán élő gyermekeit, ahova főképpen Zalotáról, Bökényből és a szomszédos Jaksorról jártak gyermekek, később Magyartésről is. Mivel a Zalotai iskola a Nagytőkei iskola felügyelete alá tartozott, ezért története szervesen kapcsolódik Nagytőkéhez. A Zalotai iskola 1977-ben szűnt meg a körzetesítés nyomán. Alapításától kezdve a megszűnésig a rendelkezésre álló szakirodalom valamint az iskola egykori tanulóival és pedagógusával készített személyes interjúk engednek bővebb bepillantást.

A Zalotai iskola 2005 nyarán (saját felvétel)

A tőkei határ, 2005. (Saját fotó)

Kistőke, Nagytőke, Zalota és Jaksor természeti környezte

A vizsgált négy határrész Szentes város északi és egyben legnagyobb határrészét teszi ki. A szelevényi és kunszentmártoni puszták alatt helyezkedik el a Körös által határolva. Szentes

életét évszázadokig meghatározta a vizektől közrefogott fekvése. Nyugatról a Tisza határolja, a Körösből kiszakadó Kurca pedig észak-dél irányban teljesen kettészeli a várost. Területét ezen kívül még a Veker és Kórógy erek is tagolják. Szentes kül és belterülete egykor erek által sűrűn behálózott volt. A Tisza, a Körös és a Kurca között elterülő lapályos, erekkel szabdalt, mocsaras réti világ évszázadokig tetten érhető volt földrajzi neveinkben.¹ A különféle, népünket ért támadások, pusztítások során a sűrű nádasokkal védett, gazdag állatvilágú rétek sokszor nyújtottak bújóhelyet a szentesi lakosság számára.² Kistőke, Nagytőke, Zalota és Jaksor természeti környezetének megismeréséhez a legnagyobb segítséget a kéziratos és nyomtatott térképek adják. Átaluk kirajzolódik a folyószabályozások előtti táj képe. Ezekből jól látható, hogy történeti időkben az egész táj arculatát legmarkánsabban a Körös határozta meg, a hozzá kapcsolódó Tőke-érrel. Az elnevezések a táj történelmének mélyrétegeit fedik fel.

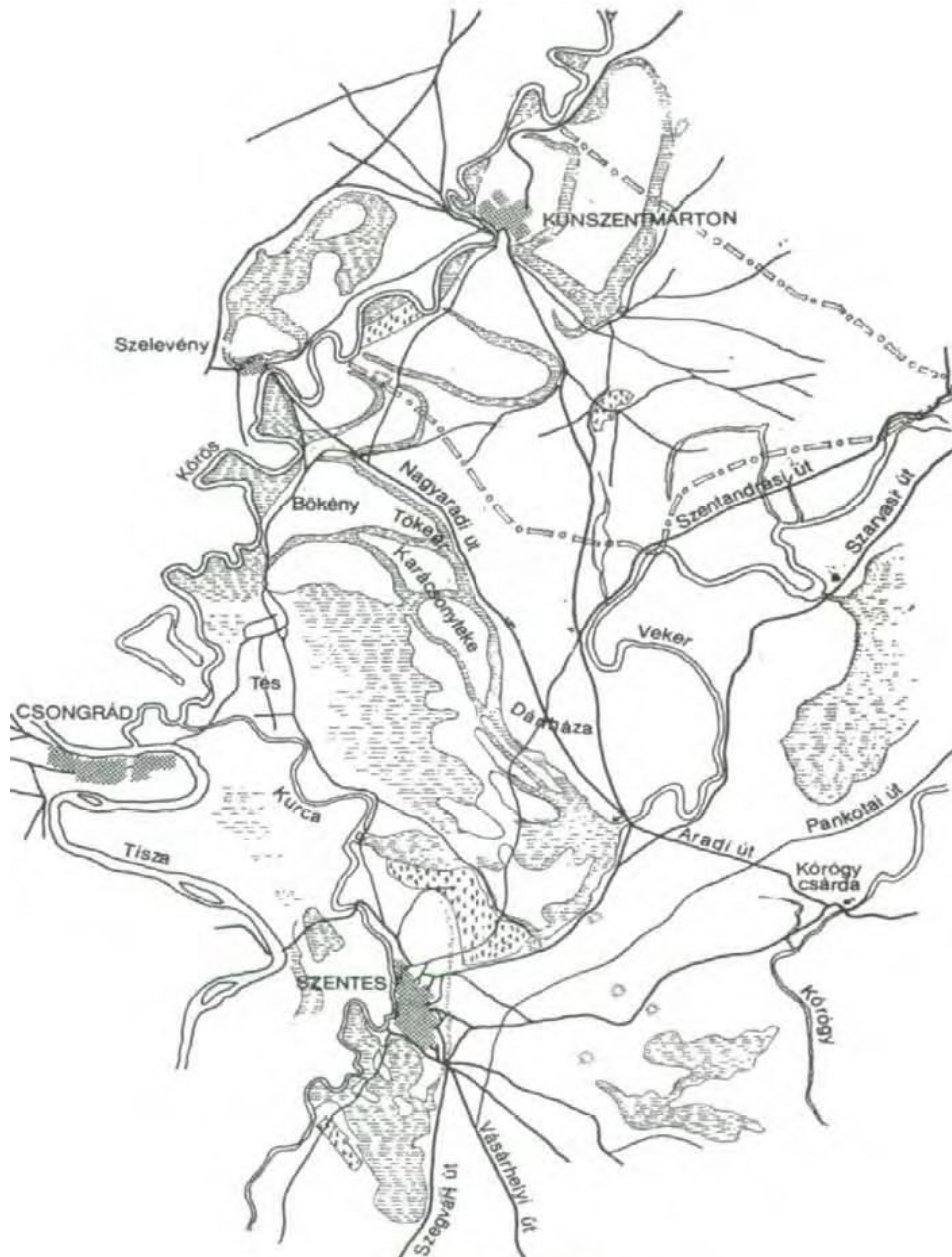

Szentes megyei város külterületi térképe 1934. Forrás:

https://www.szentesinfo.hu/nyiri_antal/f_melleklet.htm

1 Nyíri Antal 1948:6.

2 Labádi-Siposné 2013: 30, 35.

Szentes vízrajza az 1784-es térkép alapján. In: Zsíros Katalin 1990.

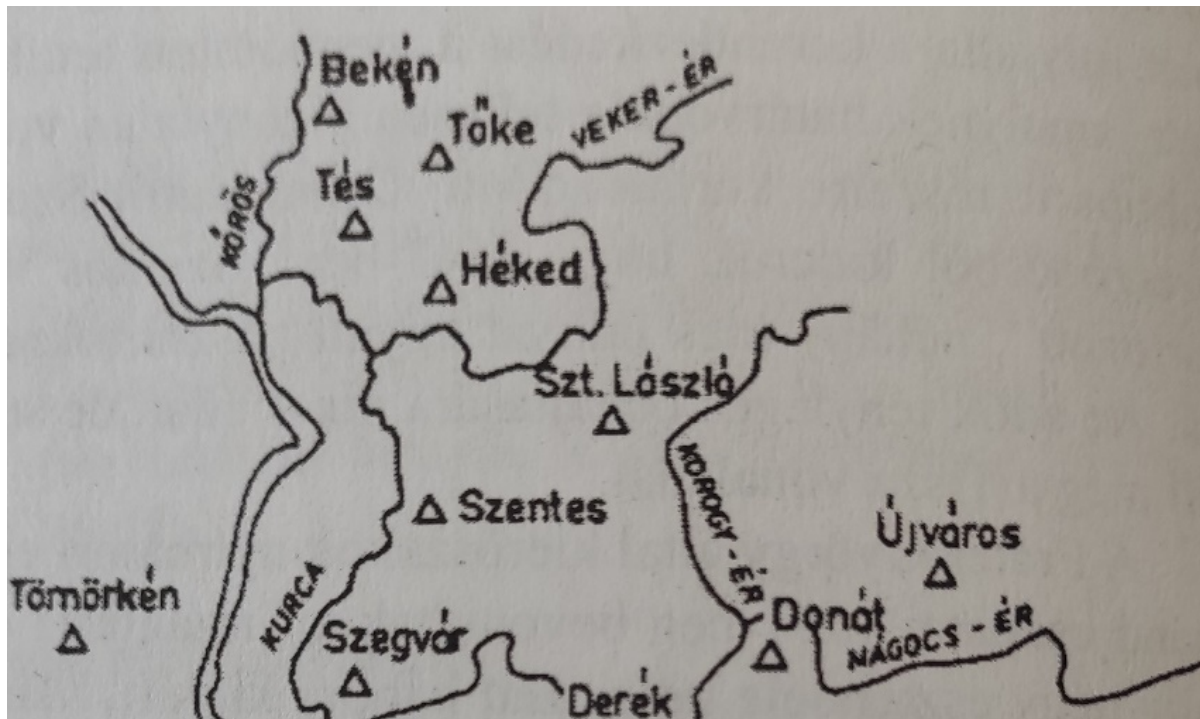
A szentesi pusztákban létrejött tanyarendszer kialakulásának előzményei az Árpád-kortól a török-kor végéig.

Az Alföld település-összetétele, városi fejlődése a török hódoltság után különös utat járt be, minek nyomán sajátos településhálózat alakult ki. Ennek legfontosabb eleme az alföldi város, a másik a tanyarendszer.³ Az Árpád-korban, az egykor pici falvakkal sűrűn behálózott

---

3 Becsei 2001:146.

Alföldön számos virágzó település létezett, s mindegyiknek lehetett saját temploma és papja.⁴ A török hódoltság alatt azonban teljesen átalakult az Alföld településképe. Erre az időre tehető több jelentős, régi település az elnéptelenedése. Ekkor halt ki a tárgyalt határrészen az árpád-kori Tőke falu és Bökény is, mely a Körös-torkolati elhelyezkedés miatt korábban jelentős volt. A török kort követően még további falvak pusztultak el, neveik már csak határrészként maradtak fenn. (Hékéd, Szentlászló, Dónáttornya, Tés, Ecsér, Királtság, Veresegyháza)⁵ A környező falvak elnéptelenedésével párhuzamosan azonban Szentes mindig feltámadt hamvaiból. A törökök kiűzése után gyors ütemben költöztek vissza az elmenekült családok. A legenda szerint több árvíz és tűzvész dacára Szentes összesen négy alkalommal népesült be újból. Mezőgazdasága, állattartása, kereskedelme, kiemelte a környező falvak közül. Nem tekinthető véletlennek, hogy hamarosan mezővárosi rangra emelkedett, az oklevelekben már oppidumként szerepel.⁶ A város szép lassan átvette a vezető szerepet a környék településstruktúrájában. Ehhez minden bizonyosan hozzájárult az is, hogy egykor sűrűn lakott, nagy kiterjedésű pusztái és legelői kitűnő feltételeket biztosítottak az állattartáshoz, ezáltal az anyagi gyarapodáshoz.

Vásárhely náhije 1560-1570 (részlet) Forrás: Szentes helyismereti kézikönyve I.

4 Labádi-Siposné 2013: 16.

5 Paszternák 2000: 94.

6 Labádi 2000:107.

Az egyházi oktatás jelentősége a szentes földművelő népének kultúrájában a reformációtól a tanyai gazdaságok kialakulásának koráig (1600-1800)

Az iskoláztatás kapcsán minden képpen ki kell térni azokra az előzményekre, melyek Szentes kulturális életét előmozdították, s melynek során városunk a környező pusztaságok és a később kialakult tanyavidék gazdasági és kulturális központjává vált. A pestisjárvány után az 1715. évi adóösszeírás kapcsán azt olvashatjuk Szentesről, hogy szinte kivétel nélkül református, élén kálvinista lelkéssel.⁷ Ebből következik, hogy a reformáció, valamikor ezt megelőzően, a 16. század során fogott táptalajt a térségben, minek nyomán a lakosság teljes mértékben kálvinista lett.⁸ Utalás történik továbbá arra is, hogy egyedül itt élnek értelmiségiek. A török idők során tehát Szentes maradt egyedül életben a környező falvak közül, sőt mezővárossá nőtte ki magát, élénk kereskedelmi élettel. A város körül gyéren lakott pusztaság terül el, melyben a szentesi gazdák legeltették állataikat. Ebben az időben báró Harruckern János György pártfogásának és a református vallásszabadságot támogató betelepítő politikájának köszönhetően a lakosság száma folyamatosan gyarapodott, az egyházi élet zavartalanul fejlődhetett.⁹ Ilyen fajta kulturális és gazdasági előrehaladás csak a városon belül volt megfigyelhető, melynek hamarosan jelentkeztek kézzelfogható az eredményei is.

A szervezett iskoláztatás kialakulása Szentesen a reformációval függött össze.¹⁰ A város legrégebbi iskolájáról, a szentesi reformátusságról a református oktatás történetéről bővebben az erre vonatkozó szakirodalmakból olvashatunk.¹¹ Annyi azonban ide kívánczok, hogy városunk újjászületésében, szellemi kultúrájának fellendülésében meghatározó szerepe volt Kiss Bálint református lelkésznek, kinek nevét mai napi őrzi az iskola. Kiss Bálint az Alföldön nőtt fel és munkásságát szemlélve a tudomány egyetért abban, hogy nem csak az oktatás meghonosításában vállalta a szellemi láng-oszlop szerepét, de nagy szerepe volt abban is, hogy a földművelő nép igényeire és hasznára tekintettel fejlesztette ki azt az oktatási elveket, melyek a református oktatást magas színvonalra és gyakorlati értékre emelték. Mivel az alföldi nép legnagyobb része földművelésből élt, Kis Bálint felismerte, hogy az általános ismeretterjesztés során gazdasági szempontokat is figyelembe kell venni. Az Alföldi parasztság, közelebbről véve a szentesi földművelő nép sorsának jobbítására tette fel életét.

---

7 Labádi-Siposné 2013: 36.

8 Labádi-Siposné 2013: 34.

9 Labádi 2000: 123.

10 Krónikás Könyv 2005:4.

11 Krónikás Könyv 2005.

Terveiben új munkamódok, termelési eljárások kidolgozása is szerepelt, olyan mezőgazdasági újításokon törte a fejét, melyekkel a munkát, a termelést könnyíteni lehet.¹² Jobbító tevékenységét a szószékről a nép mindennap életére is kiterjesztette.¹³ Ebben az időben a kötelező tantervet a Tiszántúli egyházkerület adta ki, de Kiss Bálintnak köszönhetően a fiúiskolákban gyümölcsfatermesztés, nemesítés, a leányiskolákban női kézimunka, vessző, gyékény és nádfonás oktatást is szerveztek.¹⁴ Látható tehát, hogy az általános tantárgyak mellett nagy szerep jutott a mindennapi élethez szükséges ismereteknek, melyben gazdaságtan, növénytan, állattan és különféle takarmányfélék termesztésének praktikáit szerepeltek.¹⁵ Ez a gyakorlatias célokat szem előtt tartó oktatási elv később majd visszaköszön a tanyai iskolák megszervezésénél.

Kis Bálint református lelkész. (1772–1853) Ifjabb Kiss Bálint rajza édes apjáról.

---

12 Ezek nyomán született meg a vaseke, az aratógép, a cséplőgép és a malom korszerősítéseinek tervei. Lényegében az egész magyar mezőgazdaság szerszámkészlete megváltozott újító, feltaláló munkásságának köszönhetően.

13 Krónikás Könyv 2005: 24.

14 Krónikás Könyv 2005: 6.

15 Krónikás Könyv 2005: 27.

A tanyai gazdaságok kialakulásának feltételei Szentes határában (1800-1900)

Szentes város nagy kiterjedésű pusztáinak határai az 1837-es örökváltság után váltak véglegessé. A szerződés értelmében a kiterjedt uradalom közigazgatása és jogszolgáltatása Szentes város tulajdonába ment át, benne a tőkei határral. A szóban forgó terület tágabb környezete, Kistőke és Nagytőke is az örökváltság után kezdett betelepülni. Közigazgatásilag ekkor Szentes város külterületi lakott helyeként tartották nyilván. A letelepülők elsősorban szentesiek közül kerültek ki. A legjobb minőségű földek Nagytőkén voltak, a jobb módú szentesi gazdák itt vettek leginkább földet. Az 1910. évi népszámlálás szerint Nagytőke lakossága 298 fő volt. Ebből 168 református, 130 fő katolikus. Az 1928-ban megjelent Szentes monográfiájában Nagy Imre kötet szerkesztő Tőkéről azt írja, hogy *„Máig is egyik legnagyobb, legtermékenyebb része a városnak, mit büszkén aranytőkének neveznek a gazdák. Vasútja, állomása, külön két vasúti megállóhelye, műútja, népiskolája, népháza, két olvasóköre, s népkönyvtára birtokában könnyen felejtheti az elmúlt századok zivatarait, s nézhet eléje még szebb kulturális és anyagi előrehaladásnak.”*¹⁶ Zalota, Bökény és Jaksor az árvízmentesítés után települt be, ahol főleg kis és középbirtokosok éltek.¹⁷ Ezek a területek korábban teljesen ki voltak szolgáltatva a víz, a Körös uralmának. Az árvízmentesítések és földrendező munkák kapcsán megjelent a kubikus munkás társadalmi réteg, kiknek felmenői a jobbágyfelszabadítás után nem jutottak földterülethez.

---

¹⁶ Derzsi-Kovács 1928:57.

¹⁷ Zsíros 1990:49.

Szentes város térképe 1840.

A tanyák létrejöttét tehát az örökváltság, az úrbéri rendszer eltörlése hívta életre. Lakóépületet csak tartósan birtokolt földre volt érdemes építeni, amely felszabadult a nyomáskényszer alól. A nyomáskényszer kizárja a tanyát, a tanya pedig a nyomáskényszert.¹⁸ Ezt felismerte a magyar parasztság nagyrésze, ezért ennek az időszaknak legjellemzőbb törekvése a földhöz jutás volt. A fiatalok igyekeztek külön menni az öreg szülőktől és saját családot alapítani. Sokan eleinte csak haszonbérelni tudtak egy-egy nagyobb birtokostól, de igyekeztek minél előbb megvásárolni az adott területet, úgymond „önálló lakhelyre emelkedni.” Volt akinek az a sors jutott, hogy „világéletében más földjén tanyás, más szülőjében kapás maradt”.¹⁹ Az öreg szülők esetében ellentétes tendencia dívott: öregségükre legtöbbször „hazamentek” a városba lakni.

¹⁸ Bárány 1996:117.

¹⁹ Vallomások Szentesről 1990: 75.

Kistőke, Nagytőke, Zalota és Jaksor tanyáiról elmondható, hogy a várostól életformában már elszakadt, állandó kinlakásra berendezkedett gazdaságok voltak. Ennek oka, hogy a terület már igen messze esik az anyavárostól. A szórványtanya vagy farmtanya fogalmát, - melyet ma az Alföld tanyáira használunk-, Erdei Ferenc szociográfus alkotta meg.²⁰ A szórványtelepüléseken évtizedek alatt természetes sűrűsödések, kis falumagok alakultak ki, ahol a szórványközösség elöljárósága székel, kihelyezett közigazgatási hivatal, iskola és néhol templom is épült.²¹ Megfigyelhető, hogy ezek a sűrűsödések többnyire a néhai, elpusztult régi falvak helyén szerveződtek. Ilyen a térségben központi szerepet betöltő Nagytőke is, a néhai Tőke falu helyén.

Az Körös folyó az árvízmentesítés utáni tőkei pusztával, Bökénnyel és Jaksorral. Részlet az 1840-es térképből.

20 Erdei: 1942:149.

21 Bárth: 1996: 204-205.

A külterületi iskolák megszervezése (1850-1920)

A 19. század közepén, a Szentés kiterjedt határrészein élő tanyai népesség gyarapodása folytán egyre inkább szükségessé vált a külterületi iskolák létrehozása. A városban ekkor két katolikus iskola működött, a többi református volt.²² Hazánkban a kötelező és ingyenes iskoláztatásról szóló törvényt már 1848-ban meghozta az első független, felelős kormány. Az egységesebb, állami irányítás alá eső iskolarendszert megteremtő törvényt Bárá Eötvös József vallás és közoktatásügyi miniszter dolgozta ki. A szabadságharc miatt azonban a törvény nem ment át a gyakorlatba és a tanköteles korúak körében továbbra is gyakoriak voltak a hiányzások. Az iskolába járást sok esetben maguk a szülők hátráltatták.²³ Ennek ellenére az 1850-es évekre a belterületi iskolák túlszűfoltta váltak, ráadásul erre az időszakra esett a klasszikus tanyás gazdálkodások létrejöttének csúcspontja, ami az örökváltság nyomán rohamosan felgyorsult. Ebben az időben Szentés külterületi határa közel 70.000 katasztrális hold, a tanyai lakosság gyarapodása szemmel látható, ami egyben azt jelentette, hogy a város összlakosságának jelentős része messze eső külterületeken élt. A kialakult tanyás gazdálkodás virágkorában, - amely az 1850-1920 évekre tehető-, 70 év lefolyása alatt a tanyai népesség száma a duplájára nőtt, ami Szentés összlakosságának 36 százalékát tette ki. (1869-ban 6300 fő, 1920-ban 11543 fő).²⁴ Mindezek folytán érthető az "iskolakerülés problematikája", hiszen a nagy távolságok miatt a tanyai népesség gyermekei számára lehetetlenség volt bejutni a városi iskolákba. Súlyosbította a helyzetet az a szülői hozzáállás, miszerint a gyerek hasznát inkább a mezőgazdasági munkában látták. A tanyán élő gyermekeknek ebben az időben az 53,15 %-a nem járt iskolába. Ennek érdekében a város első körben 1854-56 között négy külterületi iskolát hozott létre, elsőként a nagykirálysági, majd a dónáti, kajáni és belső ecseri határrészen. Ezek közül a kajáni iskola katolikus volt.²⁵ Az induló iskoláról, tanítóiról és a pontos gyereklekszámáról minden megőrződött az utókor számára az elkészített tabellákból.²⁶

---

22 Labádi-Siposné 2013: 93.

23 Labádi-Siposné 2013:96.

24 Labádi-Siposné 2013:99.

25 Labádi-Siposné 2013: 93.

26 Labádi-Siposné 2013: 111.

Külterületi tanya Szentesen - képeslap részlet

Kép forrása: <http://www.szenteskincsei.gportal.hu/gindex.php?pg=35320355&nid=6310357>

Az 1867-es Kiegyezés után folytatódott a vallás és közoktatásügy megreformálása az analfabétizmus felszámolása érdekében. Az ekkor kinevezett Andrássy-kormányban szintén báró Eötvös József nyerte el a vallás és közoktatásügyi tárcát, aki folytatta a polgári átalakítást és a polgári közoktatást megteremtő eszmét. Ennek nyomán született meg az *1868-as Népiskolai törvény* (Eötvös-féle törvény), amely bevezette az általános tankötelezettséget 6-12 éves korig. Aki nem tanult tovább, annak 15 éves korig kellett látogatni az iskolát. A kötelező szintű elemi oktatással a nép szélesebb rétegeinek általános műveltségét akarták biztosítani (írás, olvasás, számolás). A törvény egyúttal meghatározta az iskolák hierarchiáját, jogkörét, feladatkörét. Az előtt az iskolákat még kizárólag az egyház üzemeltette, ettől kezdve azonban elemi népiskolákat tarthattak fenn hitfelekezetek, társulatok, magánszemélyek, közösségek és az állam. Minden nemű iskola közvetlenül a község (város) hatósága alatt állt, feladatát az általa választott iskolaszék közbenjárásával gyakorolta. Az iskolaszék tagjait oktatásügyhöz értő egyének és lelkészek közül választották meg. Az ország területét vármegyénként tankerületekre osztották, élén a tanfelügyelővel.²⁷ Ugyan akkor azt is tudjuk, hogy a Népiskolai törvény sajnos a tanítók bérezésének kérdését nem kezelte megfelelően, ami a szentesi újságoknak is visszatérő témája volt: „Az iskola, mint a nemzet szellemi képzésének - ennek folytán anyagi jólétének – kútforrása, megérdemli, hogy az életkérdések élén álljon.”²⁸

---

27 Labádi-Siposné 2013: 98.

28 Labádi-Siposné 2013: 111.

Báró Eötvös József (1813-1871), vallás és oktatásügyi miniszter, az 1867-es népiskolai törvény létrehozója. Ellinger Ede felvétele.

A tanyai iskolák létrehozásának az analfabétizmus felszámolásában még nagyobb jelentősége volt, mivel ahogy láttuk, az iskolába nem járó tankötelesek nagyrésze a tanyai gyerekek közül került ki. A népiskolai törvény elrendelte, hogy a tanyavilág gyermekeinek műveléséről azoknak a városoknak, községeknek kell gondoskodni, amelyekhez a tanyak tartoznak. A tanyai iskolák felállítására kötelező törvény Szentest is érintette. Ennek folytán helyeződött a hangsúly az egyházak által vezetett születési és halotti anyakönyvekre, kiaknázva a tankötelesek pontosabb nyilvántartását, tekintet nélkül a felekezeti hovatartozásra. Évenként kellett úgynevezett statisztikai táblázatokat készíteni. A hiányzások miatt Szentesen az a módszer alakult ki, hogy a tankötelezettek összeírását összekötötték az évenkénti adóösszeírással. Ilyenkor a családfőnek nyilatkozni kellett a tanköteles gyermekei számáról.

Ezeket kiegészítették a felekezeti tanítók kimutatásai.²⁹ A tanyai iskolahálózat kiépítése mindennél fontosabb szemponttá vált, ezzel párhuzamosan pedig rendelet született arról, hogy aki 15 éves korig nem járhatja iskolába gyermekét, az büntethető. Ez egyaránt vonatkozott a szülőkre, gyámra vagy a cseléd munkában álló gyermekek gazdáira. Ennek az intézkedésnek a kiterjesztése szintén fontos volt, mert számos beszámolóból, visszaemlékezésből tudjuk, hogy a tanyai gyermek körében gyakori volt a cselédeskedés, a cselédsors. A korabeli helyzetről így olvashatunk: „.....a tulajdonképpeni iskolaköteles növendékek jelentős része tanyai lakosok gyermekei voltak, ezek többsége pedig minden iskoláztatás nélkül lépett ki az életbe. S egyáltalán nem azért, mert a szülők nem akarták gyermekeiket iskolába járattatni, hanem mert ezt a legtöbb esetben nem tehették. A szegényebb földművesek, gazdasági cselédek anyagi okokból nem voltak képesek a gyermekeiket a városi iskolákba járattatni, a tanyai iskolákba is csak jó idő esetén. A nagy távolságok miatt ősztől tavaszig el voltak zárva az iskolától....Egyetlen megoldás vezethetett eredményre: módot adni arra, hogy a gyermek kényelmesen hozzáférhessen az iskolához; akkor az iskolai növendékek számának ugrásszerű növekedése várható.”³⁰ A sikeres megvalósuláshoz Szentés városának tehát két fontos feltételt kellett biztosítani: tanyai iskolák építését, illetve a tanyai lakosságról szóló minél pontosabb és naprakész nyilvántartást. A rendszer stabil kialakulásának időszaka nem volt zökkenőmentes, minden évben akadtak gondok, pontatlanságok. Azt is tudjuk, hogy a pontatlanságok nem a tanítók részéről keletkeztek, mert az oktatók szorgalmát és szakmai felkészültségét félévente történő vizsgákkal szigorúan ellenőrizték.³¹

Az elemi népiskolák történetének felkutatásával Labádi Lajos foglalkozott részletesen. Az első tanyai iskolák eleinte vagy a református, vagy a katolikus egyház kezelésében voltak, később mind a város fennhatósága alá kerültek. Említettük már az első külterületi iskolát a nagykirálysági határrészen 1854-ből. Tudjuk azt, hogy a református egyház már az 1850-es évekre eltörölte a tandíjat és ebben a szellemben fejlesztette iskoláit. Ezzel körülbelül fél évszázaddal előzte meg korát, mert az országgyűlés csak 1908-ban rendelte el az elemi népoktatás ingyenességét.³² A helyi nyomdák által kiadott tankönyveket 1867-től csakis a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium jóváhagyása után lehetett használni, mind a világi, mind az egyházi iskolák esetében. Törekedtek arra, hogy a használt könyvek minél több éven át örökíthetők legyenek a szegényebbek számára. A tanulók házilag elkészített táskában hordták

---

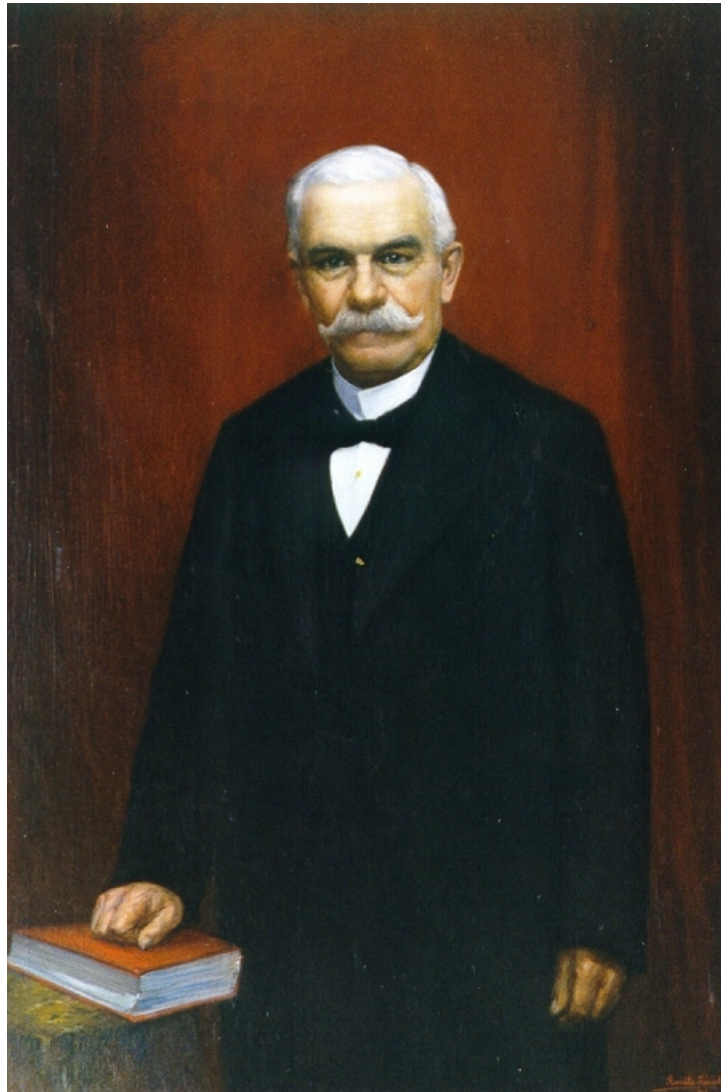
29 Labádi-Siposné 2013:102.

30 Labádi-Siposné 2013:110.

31 Labádi-Siposné 2013:100.

32 Krónikás Könyv 2013: 6.

az iskolai felszereléseiket, az olvasó és nyelvtankönyvön kívül egy számtanfűzet és egy vonalas fűzet volt. A szükséges felszerelések a tanítási, gazdasági és kertészeti eszközöket mind magában foglalták. (A tanulók még a II. Világháború után is palavesszővel írtak palatáblára. A grafitceruza és fémtoll csak később jelent meg).³³ 1883-ban a derekegyházi-oldalon, 1885-ben a tőkei oldalon, 1891-ben az eperjes-széli határrészben, 1905-ben pedig a berki szőlőkben nyílt iskola.

Dr. Mátéffy Ferenc. Kováts Károly festménye. Forrás:

<https://www.szentesinfo.hu/cd/helyismeret/varostortenet/html/oldal14.htm>

Labádi Lajos kutatásai a tanyai iskolák államosításának időszakáról, folyamatáról is részletes leírást adnak. Szentesen ebben az évben ismét Mátéffy Ferencet választották meg

---

³³ Labádi-Siposné 2013:175.

polgármesternek, aki folytatta városépítő tevékenységét. Emellett még ebben az évben sikerült állami kezelésbe adnia a város 15 külterületi iskoláját.³⁴ A folyamat szükségességét az váltotta ki, hogy az iskolák fenntartása nagymértékben megterhelte a város költségvetését, ezért 1907 tavaszán a város kérelemmel fordult a vallás és közoktatásügyi miniszterhez, hogy vegye át az állam a külterületi iskolák működtetését. Az ügy érdekében Mátéffy rendkívüli közgyűlést hívott össze. A tanyai iskolákról szóló jelentést Bugyi Antal főjegyző készítette elő, amiből kiderül, hogy az addig felépült 9 külterületi iskolába mindössze 600 tanköteles gyermek járt és körülbelül 1200 maradt iskolázatlan. Az államosítási szerződés 1908-ban lépett életbe, amely szerint Szentes köteles 8 új iskolát építeni. Egyidejűleg kimondták azt is, hogy a tanyai iskoláknál alkalmazandó 16 tanító közül 8 református és 8 római katolikus legyen. Az államosítást tehát újabb iskola-építések követték. A további új iskolák helyét 1908. február végén jelölték ki. Az érintett határrészek a következők voltak: Mucsihát, Veresegyház, Vekerhát, Kistőke, Hékéd és Külsődónát. Új iskola épült Zalotán és a Berekben is. Az erőfeszítések meghozták az eredményt: a be nem íratott gyerekek száma 22,83%-ra csökkent.³⁵

---

³⁴ Labádi 2000:174.

³⁵ https://www.szentesinfo.hu/szentesielet/2011/38_0930/08.htm megtekintve 2023. január 4.

Kistőke, Nagytőke, Zalota és Jaksor elhelyezkedése az 1996-os Szentes közigazgatási térképén. Részlet.

Élet a tanyai iskolában. A Zalotai iskola története. (1908-1970)

A Zalotai iskola története a rendelkezésre álló szakirodalmak alapján és a 2000-es évek elején folytatott saját kutatás nyomán rajzolódik ki. A 2000-es évek elején a szóban forgó tanyavilágban számos olyan személlyel sikerült interjút készíteni, kiknek gyermekkoruk az iskola megalakulása utáni évtizedekre esett. Az interjúk során már mindannyian 75-80 év körüliek voltak. Személyes visszaemlékezéseik hiteles forrást nyújtanak az elemi iskolás éveikről. Később, a szülővé válás kapcsán az iskola későbbi évtizedeiből adtak nélkülözhetetlen leírást. Az iskola gyakorlati működését és a megszűnése előtti évtizedek eseményeit pedig az iskola utolsó pedagógusának részletes elbeszéléseiből ismerhetjük meg, aki a kutatás idején még a

Zalotai iskola épületében lakott. Elbeszélései mellett számos archív fotóval járult hozzá a dokumentálás színvonalához. A továbbiakban az adatközlők visszaemlékezésein alapuló leírásoknál zárójelben az interjúalanyok nevének kezdőbetűit tüntetem fel. Visszaemlékezésükkel rendkívüli módon segítettek a térség tanyai társadalmi életének megismerését, különös tekintettel az itt álló iskola múltjára. A 2000-es évek elején készített személyes interjúkat azóta kiegészítettem a Koszta József Múzeum könyvtárában levő, Szalva Péter hagyatékából származó „*Vallomások Szentesről*” című könyv segítségével, mely 1990-ben jelent meg Bodrits István könyvtáros szerkesztésében.³⁶ A javarészt Szentesről elszármazottak tollából származó gyűjtemény-kötet számos olyan visszaemlékezést tartalmaz amely a vizsgált témához és területhez nyújt értékes adalékokat. Ezek közül a Zalotai iskolát és környékét érintő emlékezések összehasonlításul szolgálhatnak a személyes terepmunka során készített interjúk elbeszéléseivel. A kötetben megszólaló, Szentesről elszármazott, egykori Zalotai iskola tanulói ékesen bizonyítják, hogy a tanyai iskolákból is sokra vihette az ember.

A Zalotai iskola első évtizede (1908-1920)

Tanyai iskola alatt a néprajzi lexikon szerint tanyásodott határrészen álló, zárt településen kívül eső, külterületi, alsó fokú oktatási intézményt értünk, amely egy vagy két tanteremből, valamint tanítói lakásból áll. Általában osztatlan vagy részben osztott. Az iskola megalakulása utáni első évtizedét Labádi Lajos kutatta fel.

A Zalotai iskola 1908-ban.

---

36 Vallomások Szentesről 1990.

A Zalotai iskola 1908-ban, a külterületi iskolák már bemutatott, állami kezelésbe kerülése nyomán jött létre, minek során rögtön az első évben 77 tanulót számláltak. A Zalotai népiskola a Nagytőkei iskola tanfelügyelete alá tartozott. Labádi Lajos korabeli hírlapok alapján végzett kutatásai szerint a kistőkei lakosok régóta kérték, hogy a város Zalota határrészen is állítson fel egy iskolát, mert évenként közel 100 gyerek maradt iskolázottság nélkül. A hírlapok szerint a Zalotai iskola első tanítója Lakos József lett, aki 20 pályázó közül nyerte el az állást. A továbbiakban az állami fenntartás megvalósulásának hiányosságairól szerzünk tudomást, ám ezek főként egyéb külterületi iskolákról szólnak, így biztos forrásunk nincsen arról, hogy Zalotán milyen állapotok uralkodtak. A helyzet a következő képpen festett: „*Két-három év telt el a tanyai iskolák államosítása óta, de máris kitűnt, hogy nem volt túl jó ötlet. Erre utal az Alföldi Ellenzék 1912 novemberében közzétett cikke, amelynek címe: Fagyoskodó iskolás gyerekek – Sztrájkra készülnek a szülők: " Államosították a szentesi külterületi iskolákat, de nem sok köszönet van benne. A város megépítette az iskolaépületeket, de az állam nem gondoskodik azok tisztességes fenntartásáról, és egyébként is, az iskolák legszükségesebb kiadásaira vagy egyáltalában nem ad pénzt, vagy a legszűkmarkúbban gondoskodik azokról.*” Megtudjuk továbbá, hogy a veresegyházi és mucsiháti állami iskolákban nem fűtenek, és a gyermekek annyira fáznak, hogy nem képesek a kezükben tartani a palaveszszőt, nincs megfelelő ivóvíz. A tanulók, 6–7 éves gyermekek napról-napra magukkal cipelnek kilométer távolságra hazulról ivóvizet.³⁷ A probléma abból a disszonanciából fakadt, hogy állam a legszigorúbban megkövetelte a gyermekek iskolába járását, mulasztás esetén akár bírsággal sújtva a szülőket, azonban nem történt gondoskodás megfelelő fűtésről annak ellenére, hogy a legtöbb gyermek hideg, szeles időben több kilométer távolságból járt be iskolába.³⁸

Az iskola az 1920-40-es években

Az iskola későbbi éveinek feltárását már a megszólaltatott egykori tanulók visszaemlékezései segítik tovább. A megkérdezettek egybehangzó emlékezete szerint a Zalotai iskolába főként Zalotáról, Bökényből és a szomszédos Jaksorról jártak gyermekek. Az 1920-40-es évek időszakáról Ecsédi Józsefné Molnár Erzsébet Kistőke-Nagytőkei lakos (szül.:1924) elmondása nyújt támaszpontot, akinek gyermekkorra a húszas, harmincas évekre esett. Ecsédiné a Zalotai iskolában még 6 osztályt végzett el, ami egybe vág azzal, hogy a nyolc osztályos

---

37 https://www.szentesinfo.hu/szentesielet/2011/38_0930/08.htm Megtekintés: 2022. november 6.

38 https://www.szentesinfo.hu/szentesielet/2011/38_0930/08.htm Megtekintés: 2022. november 6.

tankötelezettséget csak később vezették be.³⁹ Az 1920-as években Boros Géza volt a tanító 1931-ig. (E.J.) Ezt támasztja alá Derzsi-Kovács Ferenc a Szentes monográfiájában, aki Boros Géza mellett Kiss Pált jelöli még meg tanítóként a 20-as években. Derzsi-Kovács Ferenc leírja az 1908-tól Zalotán tanítók névsorát: Galambos István, Gajzágóné Pendl Mária, Kiss Pál, Boros Géza.⁴⁰ Arra, hogy Boros Géza mikor került Zalotára, Ecsédiné nem tudott pontos választ adni, mert csak az első osztályt járta nála. Boros Géza a visszaemlékezés szerint eredetileg színészember volt.⁴¹ Ecsédiné visszaemlékezése szerint a Zalotai iskolában az első osztályos gyereket az ábécé tanításakor, olyan módszerrel oktatták, hogy a betűket mutogatni kellett. Minden betűhöz volt egy kis magyarázat. A szavak kiejtésékor a jelek segítségével könnyebb volt össze kapcsolni a betűket. Például „n” betűt méhecske zöngéséhez hasonlították. (E.J.) Erről a tanítási módszerről olvashatunk egy másik visszaemlékezésből, Dr. Fenyvesi István - később a szegedi egyetem nyelvésze és irodalomtörténésze és egyetemi tanára - soraiból, aki a Körös-parti, Tüzkövesi gátórházból⁴² járt a nagytőkei iskolába ezekben az időkben. Igaz a leírás a nagytőkei iskolára vonatkozik, de Ecsédiné beszámolója szerint Zalotán is ugyan így zajlott a tanítás: „*Az elsősöket, akik alig tudnak megbirkózni a szűk pad fegyelmével és a hosszú-hosszú óráig csendben maradással, vonalak, köröcskék segítségével (a tanárnő Vonyák Magdolna) írni tanítja. A könyvben levő betűk felismerését pedig az akkor érvényben levő módszertan értelmében köznapi eszmetársításos mutogatással hozza közelebb. Például a K a homlokunkhoz illesztett hüvelykujj és a kinyitott tenyér segítségével kakas tarajának képzetét váltotta ki bennünk.*”⁴³

A Zalotai iskolában 1931-ben Boros Gézát Kiss Lajos tanító (szül.: 1912) váltotta fel, aki épphogy akkor töltötte be a 20-dik évét. Bátyja, Kiss János is tanító volt egy másik iskolában. Kiss Lajos egy évig mellette volt segédtanító, mielőtt a Zalotai iskolához került. Ecsédiné szerint Kiss Lajos először olyan nagy szigort alkalmazott, hogy emiatt majdnem elküldték. Egy szülő bepanaszolta a nagytőkei iskolaigazgatónál, mert olyan erős körmösöket osztogatott, hogy a vonalzó élével ütött. A gyerekeknek kihasadt belé az ujjja vége. Ekkor aztán mérsékelte szigorát, de többé a gyerekeke nem hancúroztak tanítás előtt, mint Boros Géza idejében. (E.J.) Ezt a fordulatot támasztja alá, hogy egy másik, - Ecsédinétől 12 évvel fiatalabb

---

39 A nyolc osztályos tankötelezettséget 1945. aug. 16-án vezették be.

40 Derzsi-Kovács Ferenc 1928:192.

41 Boros Géza (1886. június 1-Bp. 1955. június 13.), komikus, kabarészínész. A kérdés, -hogyan személye megegyezik-e az adatközlő visszaemlékezésében szereplő Boros Gézával- még további kutatásokat igényel.

42 A Tüzkövesi gátórház Jaksoron található

43 Vallomások Szentesről 1990: 78.

diák visszaemlékezésben már kedves tanítóként emlékeznek vissza Kiss Lajosra: „*Szentesen születtem 1936. január 9-én. Szüleim Szentesről 12 km-re, a Hármas körös partján gazdálkodtak. Ott jártam elemi majd általános iskolába...Minthogy életem első 18 évét töltöttem ott, érthető, hogy jó szívvel emlékezem tanítóimra, tanáraimra. Közülük is különös szeretettel gondolok Kiss Lajos tanítómra.*”⁴⁴ Szintén Kiss Lajos tanító keze alatt kezdte az elemi iskolát Révész András (szül.:1935), juhász, aki iskolás éveiben Zalotán, az Iskola dűlőben lakott a Bíró Gábor-féle tanyában. Visszaemlékezése szerint az 1940-es években 116-an jártak az iskolába egy tanító keze alá. (R. A.) Tudomása volt arról is, hogy Kiss Lajos felesége még 2006-ban Szentesen lakott a Boros Sámuel utcában. Mint a tanyai iskolákban általában, Zalotán is összevont tantervű iskola volt, 6 osztály egyszerre járt. Elöl ültek a legkisebbek, a terem hátsó része felé az egyre nagyobbak. A tanító egyszerre foglalkozott minden korosztállyal és egymás után kiosztotta a feladatokat. A tanítás reggel 8-tól délután 4-ig tartott. Télen a nagy hóban csak 12 óráig volt oktatás. A Zalotai iskolába minden irányból jártak gyerekek: Zalotáról, a bökényi duzzasztótól, a kistőkei határ északi részéről, Jaksorrol. Bökényből komppal és ladikkal hordták a gyerekeket. Ecsédi Józsefné visszaemlékezése szerint Jaksorról a gyerekek reggelente 9-10-en vidáman mentek az iskolába, de emellett megvolt az iskolába járásnak a rendje: mindig kettesével mentek és mindenkinek illedelmesen köszönni kellett az úton, akár gyalog, akár biciklivel, akár kocsival járt arra valaki. A tanítás végén az iskolaudvaron sorakozót tartott és egy „*Isten áldjon meg benneteket*” kíséretében elbocsájtotta a gyerekeket, a gyerekek pedig utána ismételték. (E. J.)

---

44 Vallomások Szentesről 1999: 17.

Révész András (Szül.:1935), juhász a nagytőkei fodrász előtt és 2005-ben tanyája udvarán.
(Az archív fotót rendelkezésre bocsájtotta Révész András, a színes fotó saját felvétel)

Az 1920-40-es éveket a Klebelsberg Kuno jóvoltából folytatódó iskolareformok határozták meg, melyek az oktató és nevelő munka összhangját kívánták megteremteni. Klebelsberg a Trianon által elszegényedett és megcsönkített Magyarország felemelkedését a kulturális reform segítségével képzelte el, ami fejlődés mozgatórugója. Elképzelései között fontos helyet foglalt el a magyar nép műveltségi színvonalának emelése, melyet a népiskolák tömeges létrehozásával és a szervezett népművelés kiépítésével akarta biztosítani. Kezdeményezésére 1925-ben nagyszabású program indult.⁴⁵ A reformok kiindulási pontja az volt, hogy időközben az oktatással szembeni elvárások változtak. Az 1867-es oktatási törvény az alapvető ismeretek elsajátítását célozta meg, ez a századfordulóra már kevés volt. A tanítási anyag csak azokat az ismereteket célozta meg, melyek elegendőek voltak ahhoz, hogy az oktatásból kikerülő egyén a termelő munkában el tudjon helyezkedni, valamint vallási, valláserkölcsei és politikai normákat adott át. 1925-ben új tanterv lépett életbe melynek értelmében a tantárgyakat és a követelményeket praktikusabbá kellett tenni. A korábbi erős tantárgyi oktatómunka mellett ismét előtérbe került a nevelőmunka fontossága, miszerint a

---

⁴⁵ <https://mek.oszk.hu/02100/02185/html/1362.html#1363> megtekintve 2023. január 8.

gyermekben az egész ember művelését kell megvalósítani. A tanítást igyekeztek a cselekvéssel összekapcsolni. Ez tanyai népiskolákban sem lehetett másképp. Az alsó tagozatos tananyag az írás és olvasás párosításából állt, másodiktól az olvasás külön tantárgy volt. Az olvasmányok közül sok foglalkozott állatokkal, a mindennapi élet tanulságaival, mely közelebb hozta a kapcsolatot a gyakorlati élettel. A testnevelés és az ének tantárgyak esetében nagy hangsúlyt helyeztek az ismétlésre. Szokás volt a gyerekeket minden tanóra előtt 4-5 percig énekelteni, hogy tisztuljon a tüdő és jobban tudjanak koncentrálni a következő órára.⁴⁶ Ezekre a gyakorlati életet előtérbe helyező módszerekre láthattunk példát a visszaemlékezők beszámolóiból, mint amilyen az ábécé tanításakor használt „köznapi eszmetársításos mutogatás”.

Klobelsberg Kuno (1875–1932) magyar jogász, országgyűlési képviselő, művelődéspolitikus, belügy-, majd vallás- és közoktatásügyi miniszter.

---

⁴⁶ Labádi-Siposné 2013: 183.

1925-től adták ki az a népiskolai tárgyak oktatásához szükséges tankönyveket, mely az „Egységes Népiskolai Vezérkönyvek” elnevezést viselte. Mivel a magyar népiskoláknak elég erős földműves háttere van, így a gyerekeket elsősorban mezőgazdasági tevékenységre képezték. A szükséges felszerelések a tanítási, gazdasági és kertészeti eszközöket mind magában foglalták. Erről rendelkezett az 1926.évi „mezőgazdaság népesség érdekeit szolgáló népiskolák felállításáról és fenntartásáról” szóló törvénycikk. Az országot 5 km sugarú körökre osztották és kötelezték a hatóságokat és a földbirtokosokat a népiskolák felállítására.⁴⁷ Ugyanakkor, azt is vallották, hogyha a gyermekben más hajlamok jelentkeznek, annak sem szabad gátat szabni. Klebelsberg a baj forrását abban látta, hogy a szülők nem engedték a gyermekeiket iskolába, mert a mezőgazdasági munkában több hasznát látták már 11-12 éves gyerekeknek. Az általános tankötelezettség elrendelése és a tanyai iskolahálózat kiépítése Szentesen is elérte célját. A századforduló már a lakosok 68 százaléka, 1930-ban pedig már a 82 százaléka tudott írni, olvasni. A Klebelsberg nyomán emelt iskolák a tanyavilág legmodernebb épületei voltak, palatetővel és tágas, világos ablakokkal ellátva. A világháború után sok családban nem volt elég ruha és cipő ahhoz, hogy az összes gyerek iskolába járhasson, valamint gondot okozott az, hogy a szentesi tanyavilág különösen szétszórt volt. Az 1941-es évről azt olvashatjuk, hogy általában véve nagyon sok volt a mulasztó gyermek száma, de igazoltnak tekintettek minden olyan gyermeket, akik nyilvánvalóan ruha hiánya miatt nem járhattak iskolába zord időjárás esetén. A visszaemlékezések szerint sok tanyai gyermek ruházkodása nem volt kielégítő. A Szeder-majori cseléd-családok gyermekeinek néha saját ruhájuk sem volt. Volt egy család, ahol a kislány nappalra az édesanyja virágmintás pargethálóruháját kapta meg, amit férfinadrágba tűrve viselt az iskolában egy szakadt csizmával. Éjszakára otthon viszont ahogy csak tudott, be kellett takarózni a pokróccal, mert alváshoz édesanyja vette magára a hálóruhát. Szeder-majorból 2 km-t kellett megtenniük az iskoláig. Volt gyermek, aki beérve az iskolába elaludt a fáradtságtól ha otthon sok munka volt, de a tanító belátással volt és nem bántotta. Legtöbb családnak 4-5 gyermeke volt. Annak idején nem volt még Vöröskereszt, amely ruhaadománnyal segítette a szegény családokat. Aki akart és tanult az a tanyai iskolából indulva is sokra vihetett. A Berényi gyerekek közül Berényi Lajos a miniszteri tisztségig vitte, említette meg 2005-ben Ecsédi Józsefné.⁴⁸ A Balogh családnak 3 fia

---

47 <https://mek.oszk.hu/02100/02185/html/1362.html#1363> megtekintve 2023.január 8.

48 Berényi Lajos Szentesről elszármazott helyettes államtitkár visszaemlékezése is megtalálható a Vallomások Szentesről c. kötetben a 17. oldalon.

és egy leánya volt, egyik fiú, Balogh János hadbíró lett. (E.J) A tanmenet a hittant is magába foglalta. Mivel a tanyai lakosság vallása nem volt egységes, tanító a református és a katolikus hittant is tanította. Ecsédi Józsefné elmondása szerint a katolikusok voltak többségben (E. J.)

Élet az iskolában 1950-1970

Az 1949-es tanév hosszú volt Magyarország történelmében, a létkörülmények még drasztikusabbá váltak. Kiss Lajos az 1950-es években költözött el Zalotáról, Szentesre. Ecsédiné legnagyobb lányát, Katalint (szül.:1945) egy évig tanította még. Az 1950-es években 60-70 gyermek járt. 1954-ben már Salamon László tanított Zalotán, aki az emlékezet szerint alacsony, sovány testalkatú tanárember volt. Zalotáról való távozása után még évekig a szentesi Petőfi Általános Iskolában tanított, majd pedig magántanítványokat vállalt. Búcsúztatásakor a tanyai társadalom bankettet és bált rendezett számára a gazdakörben épületében. Salamon László után sok tanító jött-ment egészen a hetvenes évekig, nők és férfiak egyaránt. Az iskolában szülői munkaközösség is működött. Az 1950-es években Mészáros Józsefnét, Mészáros József halász feleségét, választották meg elnöknek, aki 13 évig töltötte be a szerepet. Iskolai rendezvényeket és pénzügyeket szervezett, keze alatt még 4 személy dolgozott. Értekezletre és tanfolyamra Szentesre jártak be. (M.J.)

Csoportkép az 1950-es évekből Salamon László tanítóval (A képet rendelkezésre bocsátotta Bencsikné Szél Ida)

A Zalotai iskola történetét 1960-tól kezdődően az iskola 1977-es megszűnéséig Bencsik Szilveszterné Szél Ida visszaemlékezéséből ismerhetjük meg, aki a pedagógus szemén keresztül nyújt pontos leírást számunkra az iskola utolsó évtizedeiről. A tanulmányban szereplő archív fotókat is neki köszönhetjük. Bencsik Szilveszterné a 2000-res évek végén költözött el a Zalotai iskola épületéből a főváros környékén letelepedett gyermekéhez. Szél Ida 1941. március 10-én született Röszkén. 1961. március 15-én kezdte tanítói pályafutását eleinte képesítés nélkül a röszkei-kisszéksósi határmenti tanyai iskolában. A röszkei tanyai iskola, működése alatt végig összevont osztályokban működött. Bencsikné csak felső tagozatosokat tanított. Három év röszkei tanítás után a Mórahalom-nagyszéksósi határmenti tanyai iskolához került, mert férjével való megismerkedésük után kérelmezték, hogy egy iskolában dolgozhassanak, és férje ott kapott állást. Kezdő pedagógusok lévén járt az 1-1 hold illetményföld, szolgálati lakás, és az elvégzett túlórákból és összevont tanulócsoporti-pótlékból próbáltak előre jutni. Időközben 1963-ban elkezdtek a Szegedi Tanárképző Főiskolát levelező tagozaton. Mórahalmon 1969-ig tanítottak férjével együtt, amíg a körzetesítés miatt az meg nem szűnt. Ekkor kezdtek körülnézni a megyében másik munkahely után, pályázatok útján keresték a pedagógusi állásokat. Visszaemlékezése szerint, mikor először járt a Zalotai Iskolánál, a hosszú Nagytőkei-út miatt úgy tűnt, mintha a világ végén lenne. A Zalotai iskola Nagytőke iskolaigazgatása alá tartozott. Szándékukkal felkeresték a nagytőkei iskola egykori igazgatóját, Négyesi Jánost, aki megmutatta nekik az iskolaépületet. „*Jónak találtuk és elvállaltuk*” – emlékszik vissza Bencsikné. 1969. augusztus 29-én aludtak kint először.

Bencsik Szilveszterné Szél Ida (szül.: 1941), a Zalotai iskola egykori tanítója (színes fotó saját felvétel, 2006.)

Nem volt azonban teljesen zökkenőmentes a kezdet. Zalotán csak 28 beírt gyermek volt, de az előírás szerint 31-es létszámmal lehetett megbontani a csoportot. Nem volt mit tenni, egyikőjüknek megint el kellett járni máshová tanítani. Férje maradt Zalotán, alsó tagozatot tanítani, Bencsikné pedig Magyartésre járt át, naponta kerékparral. Abban az időben volt fiuk 19 hónapos és ez nagy gondot okozott. A helyzetet azzal orvosolták, hogy kisfiukat a nagyszülőknél hagyták Röszkén, és csak hétvégeként hozták haza Zalotára. „*Bizony kimaradtak az életünkből a fiunk első lépései, de nem volt más megoldás.*”-mondja. Három hónapig tanított Magyartésen, mígnem megismerte annyira a gyerekeket és a szülőket, hogy megkért 3-4 szülőt: járassák Zalotára a gyerekeiket annak érdekében, hogy meg tudják bontani a létszámot. Az első szülői értekezlet után két család jelentkezett, hogy egyforma távolságra laknak mind a magyartési, mind a zalotai iskolától - ami fontos szempont volt. Megkedvelték Bencsiknét is és a gyerekek véleményét kikérve azok is szívesen beleegyeztek. Őket követte még 7 gyerek. Az iskola körüli tanyákat is körbejárták, mert voltak gyerekek, aki Szentesre jártak. Ennek köszönhetően megbonthatták a létszámot. A munkamegosztás a következő volt: férje az alsó tagozatot, maga pedig a felső tagozatot tanította. Bencsikné ezen kívül, mint külterületi iskolavezető is volt egyben. Zalotára kerülésük idején, 1969-ben, a felső tagozaton 19 gyerek járt, alsó tagozatra valamennyivel kevesebb. Ez osztályonként 3-4 tanulót jelentett, de elvértve volt 6-8 gyerek is. A tanítás az osztatlan tanyai iskola mintáját követte. Ekkor már nyolc osztályban folyt a tanítás.⁴⁹

---

49 1928-ban a Klebelsberg Kuno kultuszminiszter programot indít a hat osztályosról 8 osztályosra bővített tankötelezettségre, melyet 1945 aug. 16-án vezették be.

Iskolai kirándulás a közeli Kis- a '70-es évek közepén (A képet rendelkezésre bocsátotta Bencsikné Szél Ida)

Csoportkép az 1970-es évek elején, Bencsik Szilveszter tanítóval.

1969-től 1977-ig egyetlen olyan év volt, amikor egy osztály kimaradt, mert nem volt hozzá elég olyan korú gyerek. Az alsósok és a felsősök tanítása külön épületben zajlott. A

felsősök tanultak az iskolaépületben Bencsikné felügyelete alatt. Az alsósok – akiket férje tanított - voltak kevesebben, így ők a szomszédos gazdakör épületben található kisebb termet kapták. Az osztatlan rendszerben 45 perces tanórán a tanár csak egyetlen, a soron következő osztállyal foglalkozott közvetlen. Ekkor volt a számonkérés, a házi feladatok ellenőrzése és az új tananyag leadása. Addig a többi osztálynak ki kellett adni az önálló munkát. A feladatok kiadása önmagában is sok időt igényelt, mire minden osztály sorra került, majd az óra végén az éppen tanított osztállyal össze is kellett foglalni a tananyagot, valamint a többi osztály önálló munkáját is ellenőrizni. Minderre 45 perc állt rendelkezésre. Nagyon be kellett osztani az időt. A testnevelés és az énekórák esetében a tanórát meg kellett felezni, és alig 30 perc alatt igen nehéz volt egy új dalt megtanítani, vagy a tanórához levetkőzni-felöltözni. A helyzeten az igazgató tudtával Bencsikné úgy javított, hogy összevont az órákat: egyik héten csak ének, másik héten csak testnevelés órát tartott.

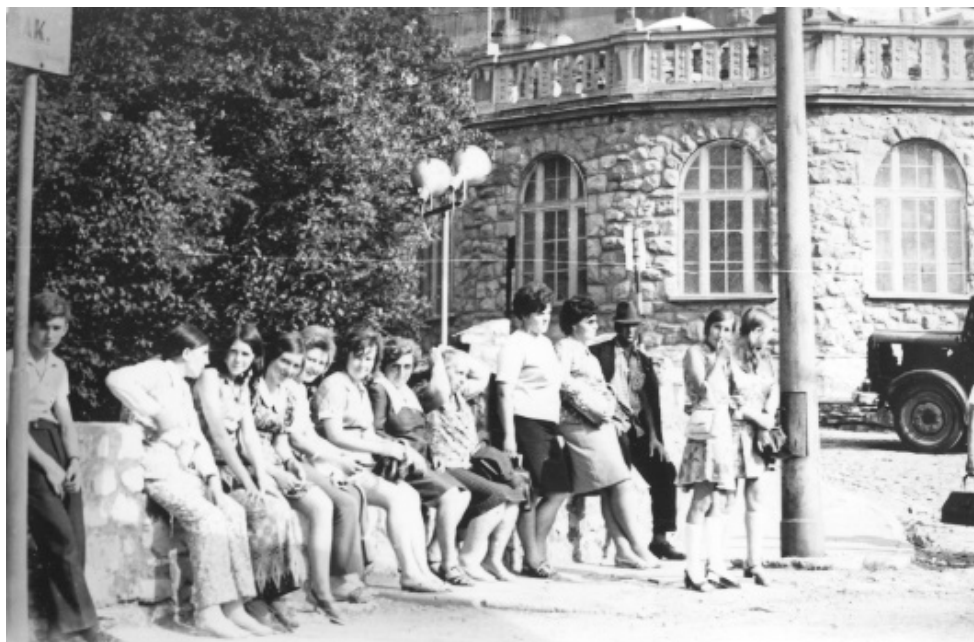

Tornaóra az 1970-es években (A képet rendelkezésre bocsátotta Bencsikné Szél Ida)

Az osztatlan iskolának számos előnye is volt, legfőképp, hogy a nagyobb gyerekek tudtak segíteni a kisebbeknek, akár az öltözködésben, vagy az óra előtti feladatjavításban. Általános volt, hogy a szünetekben a szorzótáblát kérdezték egymástól. Más előny is származott: Azok a gyerekek, akik fogékonyak voltak az ismeretek elsajátítására, miután kész lettek az önálló feladatukkal, rengeteget megtanulhattak már előre a felsőbb évesek óráiból. Így a gyerekek észrevétlenül is fejlődtek. Bencsikné a saját fián tapasztalta ezt, aki 3 éves korától benn volt az órákon a szülei mellett és rajzolgatott. Otthon egyszer dallal, máskor verssel állt elő, pedig senki

nem tanította neki, csak amit az órán hallott. „ *A szorzótábla szinte ráragadt.*” – mondja. Be akarták őt adni Szentesre az óvodába, de nem vették fel, mondván, hogy nincs senki, aki kísérije a buszhoz. Így egészen addig, amíg iskolaköteles nem lett, a tanyai gyerekekkel bent volt az órákon. Bencsiknének vannak tanítványai, akikből gyermekorvos lett, pedagógus vagy gyógyszerész.

Csoportkirándulás az 1970-es években (A képet rendelkezésre bocsátotta Bencsikné Szél Ida)

Gyerekek az iskolaudvaron a kerekeskút körül az 1970-es években (A képet rendelkezésre bocsátotta Bencsikné Szél Ida)

Zalotai iskolába járó gyerekek mind fizikai dolgozók gyerekei voltak, és „abból éltek”, amit az iskolában megtanultak. A tanulás bizonyos szempontokból nehezebb volt számukra, Szüleik látástól-vakulásig dolgoztak, nem tudtak segíteni a tanulásban, házi feladatban. Amelyik családban több gyerek volt, ott a nagyobbak segítettek a kisebbeknek, de sokszor nem volt türelmük magyarázni, hanem gyorsan megcsinálták helyettük a feladatot. A gyerekek petróleumlámpa mellett tanultak, számos gyerek nagy távolságról járt be az iskolába még ezekben az években is. A legtávolabbiak 4 km-ről. A Körös-túlparti Bökénybe, ahonnan 11 gyerek járt, a révész ment át ladikkal reggelenként a gyerekekéért. (B.Sz.) Komp csak akkor hozta őket, ha mezőgazdasági gépeket is szállítani kellett. A gyerekeknek össze kellett várni egymást, hogy ne forduljon annyiszor a révész a ladikkal. Télen, amikor a Körös be volt fagyva, a révész a kihúzott kompkötélbe kapaszkodva ment át gyalog a jégen a gyerekekért, azok pedig libasorban követték. A révész Mészáros István volt ekkor.

A bökényi komp szelevényi oldalán. Mészáros István révész a ladikban Bencsik Attilával. A kompon Bencsik Szilveszter tanyai tanító. A háttérben Mészáros József halász és felesége Mészáros Józsefné tanyája. (A képet rendelkezésre bocsátotta Bencsikné Szél Ida)

Télen a tanárnő, Bencsikné általában 5 órákor kelt, hogy begyűjtson a nagyteremben álló vaskályhába és jó meleg fogadhassa az átfázott gyerekeket. A gyerekek levették az átázott cipőiket és a kályha közelébe húzódtak. „*Aki nem élte át, az nem is tudja elképzelni, hogy mit meg nem tettek a gyerekek a saját érdekükben.*” – emlékszik vissza. Hozzáteszi még, hogy a tanai gyerekeket könnyű volt nevelni, nem volt magatartás probléma. A nehezebb körülmények ellenére a gyerekek aránylag rendszeresen jártak iskolába. A szülők kötelességüknek érezték gyerekeik iskolába járatását. A nagyobb családokban előfordult, hogy csak felváltva jöhettek a gyerekek iskolába, mert csak egy cipőjük volt. 1972-ben helyi Vöröskereszt alakult és gyűjtést szerveztek a szegényebb családoknak. Az 1970-es években a zalotai gazdakör már nem működött gazdakörként, de még otthont adott különféle műsoros esteknek, karácsonyi ünnepeknek, teadélutánoknak, amit a szülői munkakör szervezett.

Iskolai műsor a gazdakör épületében az 1970-es években (A totót rendelkezésre bocsátotta Bencsikné Szél Ida)

A Simon-tanyában hajdan működő népbolt edényárú mellett írószekőzt és füzetet is tartott, a szülők ott vásároltak. A lakosság csökkenésével a bolt forgalma leállt, majd megszűnt. Rosszabb körülmények közt élő családok esetében előfordult, hogy a tanárnő segített ki néhány tanulót füzetekkel, ceruzával. Nem volt ritka, hogy egyes gyerekekről tudni lehetett: éhesen

mentek iskolába. Az iskolába érve almát kaptak, egy szelet kenyeret. A testvérek általában egymás könyveit használták, a nagyobbak továbbadták a kisebbeknek. A gyerekek többsége még a 70-es években is gyalog járt iskolába, volt, aki 3-4 km-ről. A magyartési leágazástól fél 6-kor kellett indulni, hogy 8-ra beérjenek az iskolába. Volt ugyan busz, de nem egyezett tanmenettel: reggel túl korán ment, a gyerekek már 7-től az iskolában lettek volna. Tanítás után szintén ez volt a helyzet, hamarabb el kellett volna indulni, hogy elérjék a buszt. Bencsikné visszaemlékezése szerint a családok általában hetente egyszer mentek be Szentesre, főképp ipari árucikkeket venni, miután megszűnt a helyi kisbolt. Többnyire önellátók voltak, megtermelték maguknak az élelmiszert, csak ruhaneműért és edényárúért mentek Szentesre. Ha ruhát akartak vásárolni, kikérték a gyerekeket az iskolából arra az időre. Tejet, friss hús félét a tanyaiak egymástól vásároltak, mert a kisbolt nem tarthatott romlandó árút. Ugyan 1970-ben bevezették a villanyt a térség útmenti tanyáiba, de hűtőszekrénye nem volt a boltnak. (B. Sz.)

A villany bevezetése az Iskola-dűlőnél 1970-ben (A fotót rendelkezésre bocsátotta Bencsikné Szél Ida)

Az iskolákban lezajló körzetesítés nyomán, 1977-ben a Zalotai iskolában megszűnt a tanítás. A gyerekek egyrésze visszament Magyartésre. Másik lehetőség a kunszentmártoni iskola volt, de számos család emiatt elköltözött mert túl messze volt tanyájuk a buszmegállótól,

így nem tudták volna Kunszentmártonba járatni gyerekeiket. Ezek nagyrészt olyan családok, ahonnan 5 gyerek járt iskolába. Megint mások Szentesre költöztek be. Bencsikné 1977-től 1997-ig a szentesi Damjanich János Általános Iskolában tanított, onnan ment nyugdíjba. Férje Magyartésen tanított egy ideig, majd a csongrádi mezőgazdasági szakmunkásképző kollégiumban.

A zalotai gazdakör épülete 2005 tavaszán (saját fotó)

Az iskola udvarán álló kerekeskút valamint az iskolaudvar ólakkal 2005-ben (saját fotó)

Ecsédiné Józsefné Molnár Erzsébet (szül.: 1924) a tanyája előtt 2005 nyarán (saját fotó)

Mészáros Józsefné Oláh Erzsébet (szül.: 1927), a szülői munkaközösség elnöke, 2003-ban (saját fotó)

Közreműködők

A Zalotai iskola egykori tanulói és pedagógusa, akik a 2000-es évek elején zajló kutatás során a térség gazdasági, társadalmi életének megismerését segítették:

Ecsédi Józsefné Molnár Erzsébet (szül.: 1924)

Mészáros Józsefné Oláh Erzsébet (szül.: 1927), a szülői munkaközösség elnöke

Révész András (szül.: 1935), juhász

Bencsik Szilveszterné (szül.: 1941), pedagógus

Dancsó Erzsébet (Nagytóke)

Felhasznált irodalom:

Bárth János: Szállások, falvak, városok. A magyarság települési hagyománya. 1996, Kalocsa

Becsei József: Fejezetek az általános társadalomföldrajz tanulmányozásához. 2001, Budapest.

Bodrits István : Szerk.: Vallomások Szentesről, 1990, Szentes.

Derzsi-Kovács Ferenc: Közoktatás, tanyai iskolák. In: Nagy Imre. Magyar városok monográfiája III. 1928.

Erdei Ferenc: Magyar Tanyak 1942, Budapest.

Krónikás Könyv. Fejezetek a Kiss Bálint Református Általános Iskola 12 évének történetéből. Szentes, 2005. Szerk.: Karikó-Tóth Tibor.

Labádi Lajos-Siposné Miskolczi Gyöngyi: A szentesi katolikus iskolák története (1772-2012), 2013, Szentes.

Nyíri Antal: A kihaló szentesi víziélet néprajzi és népnyelvi maradványai. 1948, Szeged.

Labádi Lajos: Szentes vázlatos története. In: Szentes helyismereti kézikönyve I. 2000, Szentes.

Labádi Lajos: Szentes vázlatos története. In: Szentes helyismereti kézikönyve II. 2000, Szentes.

Paszternák István: A honfoglalástól a török hódoltság koráig. In.: Szentes helyismereti kézikönyve I. 2000.

Zsíros Katalin: Szentes földrajzi nevei, 1990, Szeged.

Summary

The history of outer territorial schools around Szentes city. Close up view of the elementary school at Zalota.

Although the lifestyle has changed a lot on recent decades, and the farmhouse-lifestyle went into the background, Szentes is still a kind of city with large outlying area with many farmhouses on it. The homestead border of the city was one of the most frequent settled at the 19th and 20th century. According to the history, the Great Hungarian Plain named Alföld began to form when the Turkish Empire gained space in Hungary and was chased away at the 17th. After the Turkish occupiers' gone, a large wasteland was formed around the little town by the river Kurca. After that it became possible to settle down and built houses and complete farms on the empty sheer. Because of the fast increase of the peasant population, the outer territorial schools were more and more required. Farmhouses were multiply and many child were born at that times. The mentioned elementary school was worked at the northern section of the outlying territory of Szentes. The creation of this kind of elementary schools started by the Catholic and Calvinist ecclesiastical education, as the other earlier in the city center. The school was built in 1908 and worked until 1977. The history of the school was researched by me using different maps and the available bibliography about it. But the most important factor for me was making interviews with one of the former teacher of the school and some student from the past.

Udvarvölgyi Zsolt András, PhD
történész, szociológus, főiskolai tanár
Miskolci Egyetem BTK ATTI
zsolt.udvarvolgyi@uni-miskolc.hu
udvarvolgyizsolt@gmail.com

Hunok, avarok, magyarok

Kiváló kiállítás Szentesen (2020-2021)

Nagymágocsi kötődésű történészként, főiskolai tanárként mindig is érdekelt a község és vonzaskörzetének múltja és jelene. Kisgyermekkoromtól kezdve számos alkalommal jártam Szentesen is, ismertek előttem a város nevezetességei, oktatási, kulturális, sport és egészségügyi intézményei is. Bár budapesti lakos vagyok és a Miskolci Egyetemen dolgozom, de igyekszem figyelemmel követni a szentesi múzeumban zajló eseményeket is, pár éve például nagy élményt jelentett számunkra, amikor nyáron meglátogattuk a „Fridrich Fényírdát”. Az alábbi kiállítás ismertetőt két éve írtam, amikor még frissek voltak az itt szerzett élmények. Sajnos, mire publikációra került volna sor, bezárt a vándorkiállítás és éppen sehol sem volt megtekinthető az országban, ezért nem tudtam közölni rövid írásomat. Azóta azonban - úgy vélem - túlzás nélkül állítható, hogy forradalmi változások és lényegi fejlemények történtek a magyar őstörténet, etnogenezis és honfoglalás kutatásban hazánkban, ezért a kiállítás témája és üzenete korántsem veszített aktualitásából.

2021. január 4-ig volt megtekinthető egy kiváló, interdiszciplináris, új kutatási eredményeket is felvonultató időszak kiállítás Szentesen, a Koszta József Múzeumban. Az „*Attila örökösei, Szentes határában – A hunoktól az Árpád-házig*” című tárlat a Magyar Természettudományi Múzeum vándorkiállítását és a szentesi és Csongrád-Csanád megyei leletanyagot mutatta be. A kiállítás fővédnöke Prof. Dr. Kásler Miklós, az EMMI minisztere, védnöke Farkas Sándor, agrárminiszter-helyettes, a térség országgyűlési képviselője volt. A kiállítás a Magyarságkutató Intézet és a Koszta József Múzeum szakmai partnere, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem közreműködésével, a Keleti Örökségünk PPKE Interdiszciplináris

Történeti és Régészeti Kutatócsoport program keretében alprojektként valósult meg. A kutatóműhelyek, intézmények példás együttműködésével megvalósult kiállítást az NKA támogatta.¹

Ahogy a kiállítás ismertetője írja, „*az eredendően antropológiai és genetikai vizsgálati eredményeket szemléltető kiállítás a természettudományok tükrében a Kárpát-medencei sztyeppi népek életébe enged bepillantást, valamint az Árpád-korból III. Béla és a macsói báni tisztet betöltő Béla herceg maradványait is felvonultatja. Szentesen az érintett korszakok a hunok, a gepidák, az avarok és a 10. századi honfoglalók régészeti hagyatékával együtt kerülnek bemutatásra, amely korok régészeti leleteiben a szentesi Koszta József Múzeum Régészeti Gyűjteménye kiemelkedően gazdag.*”²

Véleményem szerint a kiállításra az arányosság, a közérthetőség, a befogadhatóság, a tudományos igényesség, ugyanakkor a látványosság egyaránt jellemzőek voltak. A korhű viseletek, fegyverek, használati eszközök felvonultatásával, videók, filmek bemutatásával a gyerekek érdeklődését is könnyen fel lehetett kelteni, ill. az alapos és pontos kísérő szövegek, térképek, műalkotások, kincsek, leletek megtekintésével az elmélyültebb tudást és vizuális élményeket megszerezni vágyók is elégedetten távozhattak a múzeumból. Egy jurta vázán keresztül vezetett az út a kiállításhoz, ki lehetett próbálni a sámándobot és egy szelfi-pont is ki volt jelölve a honfoglaláskori lovas vitézzel készítendő közös fotóhoz. Kritikaként azonban megfogalmazódott a látogatóban, hogy az előtérben található, Szentes környékének régészeti lelőhelyeit bemutató térképeken a könnyebb tájékozódás céljából a mai települések neveit is fel lehetett volna tüntetni.

A kiállításon fő látványosságai voltak III. Béla jelképes trepanációval ellátott koponyamásolatának és arcrekonstrukciójának, Macsói Béla herceg koponyamaradványainak és arcrekonstrukciójának a bemutatása, ill. egy honfoglalás kori részleges lovas temetkezés rekonstrukciója. Koponyákból nem volt hiány a tárlaton, látványos ugyanakkor kísérteties volt ez a terem, pl. „Bene vitéz” koponyája és arcrekonstrukciója, ill. szintén egy honfoglalás kori férfi gyógyult sebészeti koponyalékelést szenvedett koponyájának bemutatása. Továbbá részletes leírást olvashattunk a jelképes koponyalékelésekről is, ill. ilyen koponyák is kiállításra kerültek.

---

1 Koszta József Múzeum honlapja <https://kosztamuzeum.hu/attila-orokosei-szentes-hataraban/> (Letöltés ideje: 2020. október 31.)

2 Uo.

A teremben nonstop dokumentumfilmek peregtek a - laikus szemlélő számára varázslattal felérő - arcreekonstrukciós eljárásokról, a tárlat archeogenetikai anyagát szolgáltató Magyarországi Intézet Archeogenetikai Központ más tevékenységeiről is. (Dr. Neparáczki Endre, a Központ vezetője a kiállítás budapesti megnyitóján korábban kiemelte, hogy ez Magyarország első olyan eseménye, ahol az archeogenetikai eredményeik méltó figyelemben részesültek.³⁾)

A kiállítás tájékoztató felirataiból megtudtuk, hogy „Béla – Macsó és Bosznia hercege – III. Raszisztzláv kijevi nagyfejedelem és IV. Béla király Anna lányának kisebbik fia volt. A fiatal herceg politikai gyilkosság áldozata lett a Margit-szigeten, 1272 novemberében. A történeti adatok alapján tudjuk, hogy testét annyira összekaszabolták, hogy darabjait, testvére, Margit és a többi apáca csak nehezen tudta összeszedni. Maradványait a Margit-szigeti kolostorban temették el. Csontmaradványait 1915 tavaszán találták meg. A II. világháború idején a maradványoknak nyoma veszett, vázcsontjai csak 2018-ban kerültek elő tudománytörténeti kutatások kapcsán a múzeumban, végül a koponya is az ELTE Embertani Tanszékéről.”

Továbbá jeles Árpád-házi királyunkról olvasható, hogy „1848. december 5-én földmunkák során két, vörösmészke lapokból összeállított sírkamrára bukkantak, amelyekben III. Béla király és első felesége, Anna királynő csontváza nyugodott. Az 1172 és 1196 között uralkodó III. Béla csontmaradványait a megtalálásuk óta eltelt 170 évben számos alkalommal vizsgálták jeles orvosok, antropológusok és egyéb szakértők. A csontokról másolat, koponyájáról arcreekonstrukció is készült, ez utóbbi Skultéty Gyula munkája.”

A kiállítás leginformatívabb részei a hármas tagolású, hun, ill. gepida, majd avar, végül honfoglaló magyar leleteket, relikviákat bemutató tárlatok voltak. Elsőként a Hun Birodalom (5. sz. első harmadától 454-ig), majd a Gepida Királyság (454-567) szekciójában – többek közt – ruhakapcsolók, fibulák, nyílhegyek, ezüst és aranycsatok, nyakláncok, edények voltak láthatók. A táblákon olvashattunk a hun hagyományról, a hun korszakról és a hunok örökébe lépő gepidákról is. Az Avar Kaganátus (567-822) tárlatán megismerhettük a kettős honfoglalásnak, azaz a „termékeny bizonytalanságnak” az elméletét, a rejtélyes avar nép történetét, valamint a Szentés környéki, 6-7. századi leleteket. Végezetül a Magyar Fejedelemség (895-1001) bemutatósorozatában a Szentés határában felbukkanó honfoglaló magyarokról, egy konkrét és gazdag leletről, a Szentés-Derekegyházi oldali határrészben előkerült temetőről, benne négy nő, két férfi és két gyermek sírjáról találhattunk

---

3 Magyarországi Intézet honlapja <https://mki.gov.hu/hu/attila-orokosei/a-csontok-megsem-maradnak-nemak> (Letöltés ideje: 2020. november 19.)

érdekességeket. Megdöbbentően szép és impozáns volt egy fiatal nő sírjából előkerült kincslelet (ezüstlánc, ezüstveretek, fülbevalók, ezüstlemez hajfonatkorongok, szemesgyöngyök, stb.).

Külön teremben volt látható a múzeumban fellelhető honfoglalás kori leletekről szóló összeállítás, ill. arra kérdésre is választ kapott a látogató, hogy megtaláltuk-e Attila sírját. A hun király feltételezett koporsójáról részletes információkat közölt a két tabló, de az egész kiállítás – számomra – legszebb és leggondolatébresztőbb alkotása Drahos István (1895-1968) szentesi fametsző-grafikus „Attila temetése” c. vázlata volt. Vajon így helyezték a királyt végső nyugalomba? Tényleg ekkora síremléket emelhetek követői? – fogalmazódtak meg a látogatóban a kérdések. Talán ez mindörökre rejtély marad és a jövőben is csak a művészek fantáziájára kell majd szorítkoznunk.

Végezetül meg kell még említeni a szentesi Koszta József Múzeum állandó kiállításait, - többek közt - az informatív és teljességre törekvő, a városnak és környékének múltját bemutató „Szentés város évszázadai” c., a látványos és érdekes „Legelő, szántók, vadvizek” c., az igényes „Céhek, iparosok, segédek” c., ill. a múzeum névadójának emléket állító „A szentesi táj Koszta ecsetjével” c. tárlatokat. Úgy vélem, hogy a kiváló múzeum pár hónapig egy országos jelentőségű időszakos kiállításnak adott otthont.

(A Magyar Természettudományi Múzeum vándorkiállítása és a Koszta József Múzeum időszaki kiállítása „Attila örökösei, Szentés határában – A hunoktól az Árpád-házig” címmel. Megtekinthető: 2020. szeptember 26-tól 2021. január 4-ig. Szentés, Koszta József Múzeum.)

Képmelléklet:

(a szerző fotói)

A kiállítás plakátja, ill. a szentesi Koszta József Múzeum

12= 1a2

A KOSZTA JÓZSEF MÚZEUM
BEMUTATJA:

ATTILA ÖRÖKÖSEI, SZENTES HATÁRÁBAN

A HUNOKTÓL AZ ÁRPÁD-HÁZIG

2020. SZEPTEMBER 26-TÓL
2021. JANUÁR 4-IG

MAGYARSÁGKUTATÁS

nka

